

Jacek Poniedziałek

Dziedzictwo historyczne i kulturowe Warmii jako zasób rozwoju regionu : neoregionalizm stowarzyszenia "Dom Warmiński"

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 1, 87-127

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jacek Poniedziałek

DZIEDZICTWO HISTORYCZNE I KULTUROWE WARMII JAKO ZASÓB ROZWOJU REGIONU. NEOREGIONALIZM STOWARZYSZENIA „DOM WARMIŃSKI”

- Słowa kluczowe:** Region, regionalizm, neoregionalizm, rozwój gospodarczy, dziedzictwo kulturowe, tożsamość regionalna, Warmia
- Schlüsselwörter:** Region, Regionalismus, Neoregionalismus, Wirtschaftsentwicklung, Kulturerbe, regionale Identität, Ermland
- Keywords:** Region, regionalism, neoregionalism, economic development, cultural heritage, regional identity, Warmia

Wstęp

Warmia jest regionem zerwanej ciągłości społeczno-kulturowej. Z regionu po 1945 r. wyjechała, w wyniku przymusu sytuacyjnego lub administracyjnego, większość autochtonicznych mieszkańców regionu, niejako zabierając ze sobą etnoregionalną kulturę warmińską. Demograficzną i kulturową próżnię wypełnili nowi mieszkańcy, którzy zostali zmuszeni przez władzę lub biedę do osiedlenia się w byłym państwie biskupów warmińskich. Przez lata specyficzna regionalna kultura Warmii, stanowiąca o jej odrębności, powoli zniknęła, stając się etnograficzną i historyczną ciekawostką. Wraz z początkami procesów transformacji po 1989 r. i wchodzeniem w dorosłość kolejnego już pokolenia urodzonego w regionie nowi mieszkańcy regionu powodowani swego rodzaju „głodem tożsamościowym”, swoistą regionalną pustką aksjologiczną w odniesieniu do zamieszkiwanej przez siebie ziemi, poczuli się nowymi Warmiakami. Nowi mieszkańcy zapragnęli odtworzyć lub zachować tam, gdzie się dało, zasoby dziedzictwa kulturowego Warmii. Na przełomie XX i XXI w. spostrzegła to grupa osób związanych z warmińskimi instytucjami, głównie samorządowymi, która postanowiła procesy rekonstruowania warmińskości ożywić i nadać im nową ener-

gię. Tak powstało stowarzyszenie „Dom Warmiński”, którego charakterystyka jest celem przedstawianego artykułu. Opis stowarzyszenia to szkic do portretu instytucji, która chcąc rewitalizować regionalną kulturę materialną i niematerialną oraz tożsamość warmińską, pragnie wykorzystać je w celach zdynamizowania rozwoju gospodarczego regionu. Zasoby kulturowe mają zostać odtworzone i skonwertowane w zasoby ekonomiczne. Tak postawiony cel działania stowarzyszenia sytuuje je w tym nurcie, który w literaturze przedmiotu nazywany jest regionalizmem, a ściślej rzecz ujmując, tej jego odmianie, która nosi nazwę neoregionalizmu. W tekście opiszę cele, jakie stawiają sobie działający w stowarzyszeniu, manifesty ideologiczne, jakie formułują, to w jaki sposób rekonstruują historię Warmii, jak kreślą profil etnokulturowy dawnych i współczesnych mieszkańców regionu oraz jakie podejmują działania, by te cele zrealizować. W pierwszym fragmencie postaram się wyłożyć sposób rozumienia regionalizmu, jaki obowiązuje w tym tekście.

1. Czym jest regionalizm?

Istnieją co najmniej dwa podejścia do genezy pojęcia opisującego zjawisko regionalizmu. Według jednego z nich wywodzi się ono „z czasów Cesarstwa Rzymskiego; zgodnie z inną zaś, utworzono je i rozpowszechniono w ostatniej ćwierci XIX w. we Francji”¹. Tak czy inaczej, przywołując słowa Michaela Keatinga, należy skonstatować, że sam „regionalizm ma długą historię w Europie”². W dzisiejszym kształcie zaczął się pojawiać wraz z powstawaniem i krzepnięciem instytucji państwa narodowego, czyli na przełomie XVIII i XIX w., zaś jak powiada Roman Szul, ostateczne szlify zdobywał w ostatnich kilkudziesięciu latach³. Nie tylko jednak próby odszukania jego początków rodzą liczne trudności, podobne kłopoty czekają tego, kto borykając się z problematyką regionalizmu, musi w końcu skonstatować, że wielość propozycji definicyjnych dostępnych badaczowi tej problematyki musi prowadzić do niejednoznaczności. Nie miejsce tu rzecz jasna na dokonywanie całościowego przeglądu definicji przedmiotowego zjawiska, dlatego też zaproponuję własną, choć wywiedzioną z licznych propozycji, które znaleźć można w literaturze przedmiotu.

---

¹ W. Konarski, *Autonomia czy secesja? Ruchy regionalistyczne jako forma nacjonalizmu we współczesnej Europie i ich możliwy wpływ na ideę zjednoczenia Europy*, w: *Tożsamość regionów w Polsce w przestrzeni europejskiej*, pod red. W. Łukowskiego, Katowice 2004, s. 29.

² M. Keating, *The New Regionalism in Western Europe*, Cheltenham UK–Northampton, MA, USA 2003, s. 11.

³ R. Szul, *Regionalizm w Polsce na tle europejskim*, w: *Polska regionalna i lokalna w świetle badań EURO-REG-u*, pod red. G. Gorzelaka, Warszawa 2007, s. 115.

Regionalizm w tym tekście traktuję jako zjawisko wypływające z postawy jednostki, którą cechuje „przywiązanie do własnej ziemi, przekonanie, że jest ona wyjątkowa i pozytywnie wyróżnia się od innych, podobnie jak i społeczność, która ją zamieszkuje, z którą dana jednostka się identyfikuje”⁴. Regionalizm ma również za jeden z fundamentów fenomen solidarności grupowej występującej w obrębie jakiejś zbiorowości regionalnej, polegający m.in. na wzajemnym wspieraniu się mieszkańców regionu, we wspólnym zabieganiu przede wszystkim o dobro własne regionu i korzyści dla jego mieszkańców. Przy czym uczestniczenie w tak rozumianej wspólnocie jest z reguły „ekskluzywne i dostępne prawie wyłącznie ludziom związanym z regionem przez urodzenie lub długotrwałe zamieszkanie”⁵.

Idąc dalej tym tropem, można stwierdzić, że regionalizm to wyrosłe na regionalnie zorientowanych postawach jednostek zespolonych regionalnymi więziami grupowymi, współtworzącymi regionalną tożsamość, zespoły idei (ideologii), za główną treść mające fenomen odrębności regionu w każdej możliwej postaci: politycznej, ekonomicznej, kulturowej. Ideologie bywają również wyrazem funkcjonowania „historycznie ukształtowanych zbiorowości terytorialnych odznaczających się żywą świadomością więzi lokalnych i poczuciem odmienności względem innych zbiorowości”⁶. Odwoływanie się w ideologii regionalnej do prawdziwej bądź wymagowanej przeszłości regionu jest motywowane konkretnymi celami, jakie przyświecają regionalnym ideologom, są to przede wszystkim działania ogniskujące się wokół problematyki ochrony i propagowania odrębności regionu.

Regionalizm wyrastający na istniejącej bądź wykreowanej tożsamości i świadomości regionalnej mieszkańców zamieszkujących dany obszar, zwany regionem, konkretyzowany w regionalnych ideologiach, przejawia się zwykle w mniej lub bardziej zinstytucjonalizowanych ruchach społecznych oraz ukierunkowanych działaniach społecznych i politycznych, a także ekonomicznych⁷. Regionalizm przybiera kształt ruchu społecznego, który mając za podstawę cechy wyróżniające region, może wpływać na życie społeczne i kulturowe, a także gospodarcze i polityczne. Zaś za cel stawia sobie wszechstronną aktywizację społeczności jako wspólnoty regionalnej, która ma działać, a przynajmniej być świadoma

---

⁴ P. Kwiatkowski, *Spoleczne ramy tradycji. Przemiany obrazu przeszłości Mazowsza Płockiego w publikacjach regionalnych 1918–1988*, Warszawa 1990, s. 57.

⁵ J. Bartkowski, *Tradycja i polityka. Wpływ tradycji kulturowych polskich regionów na współczesne zachowania społeczne i polityczne*, Warszawa 2003, s. 27.

⁶ A. J. Omelaniuk, *Z regionalizmem w XXI wiek*, Warszawa–Ciechanów 1995, s. 5.

⁷ Z. Rykiel, *Typologia ruchów regionalnych w Polsce*, w: *Region, regionalizm – pojęcia i rzeczywistość*, pod red. K. Handke, Warszawa 1993, s. 88.

i wspierać dążenia zmierzające do obrony, zachowania bądź budowy regionalnej specyfiki.

Fenomen regionalizmu odnosi się więc zarówno do wymiaru społecznej świadomości, dominującej w zbiorowościach społecznych i jej kręgach opinio-twórczych, do mniej lub bardziej spójnych regionalnych ideologii, jak i do „aktywności gospodarczej, kulturowej i politycznej tej zbiorowości”⁸. To szczególnie ważne „gdyż regionalizm to także intelektualna praca mająca na celu określenie, czym jest »interes regionalny«, oraz podejmowanie zorganizowanych działań zmierzających do jego realizacji”⁹. Aktywność ta, inaczej działanie społeczno-kulturowe i/lub ekonomiczno-polityczne, musi mieć za cel właśnie ów „interes regionalny”, który z grubsza rzecz ujmując polega na ochronie, budowie i propagowaniu regionalnych odrębności.

Przyjąłem, że regionalizm to wyrosły ze świadomości regionalnej ruch społeczny mający za fundament ideologię regionalną, którego działania mają na celu „zachowanie wzmocnienie lub demonstrowanie odrębności danego regionu”¹⁰. Odrębności mogą być pochodną syndromu społeczno-kulturowych, politycznych i ekonomicznych cech tego typu przestrzeni znaczącej, którą w socjologii zwykło się nazywać regionem¹¹. Ta rzeczywistość istniejąca bądź wyimaginowana, mniej lub bardziej uświadamiana odrębność regionu może dotyczyć jednej lub wszystkich cech owego syndromu. Może mieć zatem za podstawę: 1) sferę kulturową, np. odrębną tożsamość kulturową mieszkańców, inny niż powszechnie używany język bądź dialekt, specyficzne zwyczaje i obyczaje, wyznaczenie, inną historię; 2) sferę gospodarczą, np. odrębne od reszty państwa interesy danego regionu i konieczność ich obrony, specyficzną strukturę i charakter regionalnej gospodarki; 3) sferę polityki – poziom podmiotowości politycznej regionu, od zwykłej jednostki administracyjnej przez region samorządowy aż do regionalnej autonomii.

W zależności od tego, która z przedstawionych wyżej sfer wiedzy prym w regionalizmie, można mówić o jego poszczególnych typach. W przypadku dominacji regionalnych aspektów kulturowych, gdy regionalizm tworzy się wokół świadomości ich istnienia, konieczności ochrony, odbudowy bądź wykreowania ich na nowo, zasadne jest mówienie o regionalizmie kulturowym. Jak

---

⁸ Z. Chojnicki, T. Czyż, *Region i regionalizacja w geografii*, w: *Region, regionalizm – pojęcia i rzeczywistość*, s. 31.

⁹ C. Olbrakt-Prondzyński, *Ruch kaszubsko-pomorski u progu XXI wieku. Stan organizacyjny i dylematy programowe*, w: *Ślązacy, Kaszubi, Mazurzy i Warmiacy – między polskością a niemieckością*, pod red. A. Saksona, Poznań 2008, s. 236.

¹⁰ R. Szul, op. cit., s. 115.

¹¹ K. Kwaśniewski, *Regionalizm*, Poznań 1983.

zauważa Eric Hobsbawm, ten typ regionalizmu może być wywołany z jednej strony przez silne państwo narodowe forsujące jeden model ujednocającej kultury narodowej, zaś z drugiej przez słabnące państwo narodowe, gdzie regionalizmy wymykają się żelaznemu uściskowi państwa, mogąc się rozwijać bez większych przeszkód¹². W tym typie mieszczą się etnoregionalizmy, regionalizmy językowe i etnograficzne. Kolejnym typem według typologii Zbigniewa Rykiela jest ten, w którym dominują wątki ekonomiczne (regionalizm ekonomiczny). Z jednej strony może on wyrastać z poczucia upośledzenia gospodarczego regionu (regionalizm „biednych”), konieczne jest wówczas objęcie regionu specjalną polityką, która owo upośledzenie skoryguje. Z drugiej strony jest regionalizm ufundowany na przekonaniu, że region wypracowuje własne bogactwo, ale niesprawiedliwa polityka rządu centralnego powoduje jego przechwytywanie i transferowanie do „centrum” lub innych regionów. Przez zmianę owej sytuacji (np. specjalny status regionu) należy doprowadzić do zaprzestania niesprawiedliwej gospodarczej eksploatacji regionu (regionalizm „bogaty”) ¹³. Kolejnym z prezentowanych tu typów jest ten, w którym dominują wątki polityczne. Świadomość upośledzenia politycznego wspólnoty regionalnej rodzi dążenia zmierzające do większego politycznego upodmiotowienia regionalnej wspólnoty; ten typ nazywany jest regionalizmem politycznym. Jak powiada Hieronim Kubiak, chodzi tu o „uformowanie własnego politycznego dachu nad głową”¹⁴. Dążenia te wpisane są w continuum: od postulatów zwiększenia poziomu samorządności (regionalizm samorządowy) do żądania regionalnej autonomii (regionalizm autonomizacyjny)¹⁵. Podane typy regionalizmów mają charakter analityczny, w rzeczywistości empirycznej duża część regionalizmów ma charakter mieszany (np. regionalizm kulturowo-polityczny) lub integralny (regionalizm polityczno-kulturowo-ekonomiczny).

Jednym z takich typów mieszanych jest ten, który nosi nazwę neoregionalizmu. Podział regionalizmu na „stary” i „nowy” wynika, jak powiada Keating, ze sposobów traktowania wyróżników regionalnych¹⁶. W „starym” regionalizmie markery regionalne stanowiące o regionalnej odrębności traktowano jako byty statyczne, które należy chronić, pielęgnować i propagować. W „nowym” swoistości regionalne, w tym dziedzictwo kulturowe, historia, tradycje i tożsa-

---

¹² Zob. E. Hobsbawm, *Wiek skrajności. Spojrzenie na krótkie stulecie*, przeł. z ang. J. Kalinowska-Król, Warszawa 1999.

¹³ Z. Rykiel, *Globalizacja, unionizacja i regionalizacja polskiej przestrzeni*, Studia Regionalne i Lokalne, 2000, nr 1 (1), s. 42.

¹⁴ H. Kubiak, *U progu ery postwestfalskiej. Szkice z socjologii narodu*, Kraków 2007, ss. 107–108.

¹⁵ F. Schrijver, *Regionalism after Regionalisation*, Amsterdam 2006, s. 40.

¹⁶ M. Keating, *State and regional nationalism. Territorial politics and the European State*, London 1985.

mości, traktuje się jako aktywne elementy kreowanej na regionalnym poziomie polityki kulturalnej, a przede wszystkim gospodarczej¹⁷. Owe regionalne odrębności kulturowe traktuje się jako specyficzne zasoby, którymi operuje się intencjonalnie w celu nadania kształtu, specyfiki oraz tempa procesom gospodarczym w regionie¹⁸. Regionalna kultura i tożsamość mają tworzyć specyfikę miejsca, swoistą niszę dla toczących się współcześnie procesów rynkowych. W neoregionalizmie chroniona lub rekonstruowana regionalna kultura i tożsamość to jeden z zasobów rozwojowych. Co więcej, przy braku lub niewystarczającej sile kultury regionalnej i słabym oddziaływaniu regionalnej tożsamości przeprowadza się procesy ich odtwarzania lub wytwarzania całkiem na nowo, co Ajrun Appadurai nazywa kulturalizmem¹⁹. Siłą sprawczą, motorem i inicjatorem działań neoregionalistycznych często bywają władze regionalne i lokalne zainteresowane rozwojem swoich małych ojczyzn.

2. Neoregionalistyczna ideologia „Domu Warmińskiego”

W jednym z niewielkich tekstów zamieszczonych na portalu internetowym „Domu Warmińskiego” zapoznać się można ze swoistym manifestem ideowym stowarzyszenia. Dowiadujemy się, że Warmia to region ze wspaniałą przeszłością, własnymi tradycjami. Warmia, jak wskazuje swoiste regionalistyczne credo stowarzyszenia, jako „część państwa polskiego od r. 1466 do r. 1772 zachowywała swą autonomię polityczną z biskupem warmińskim jako jej księciem, a i jej mieszkańcy silnie odczuwali swą niezależność i odrębność”²⁰. Dwie ostatnie cechy kulturowe zdaniem neoregionalistów z opisywanego stowarzyszenia stanowiły wyznaczniki regionalne Warmii. W innym miejscu manifestu dowiadujemy się, że nawet po zmianach geopolitycznych zapoczątkowanych przez rozbiór Rzeczypospolitej Obojga Narodów wskazana wcześniej odmienność regionalna i powiązania z kulturą polską nie uległy zasadniczemu zatarciu. Jak informują zainteresowanych autorzy tekstu: „Warmia bowiem, choć utraciła niezależność polityczną, pozostała odrębną w świadomości Warmiaków”²⁰. Wyraźna odrębność regionalna i funkcjonowanie jej w świadomości mieszkańców tak dawnych, jak i obecnych to swoisty impuls rozwoju współczesnego warmiń-

¹⁷ P. Baldys, R. Geisler, *Śląski neotrybalizm – od konfliktu do nowoczesnego ruchu regionalnego. Ewolucja Ruchu Autonomii Śląska i jego ideologii*, w: *Ślązacy, Kaszubi, Mazurzy i Warmiacy – pomiędzy polskością a niemieckością*, s. 101.

¹⁸ J. Poniedziałek, *Regionalizm na Warmii i Mazurach*, *Studia Regionalne i Lokalne*, 2011, nr 4 (46), s. 53.

¹⁹ A. Appadurai, *Nowoczesność bez granic. Kulturowe wymiary globalizacji*, przeł. z ang. Z. Pucek, Kraków 2005, s. 27.

²⁰ <http://www.domwarminski.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=1:region-warmia&catid=8:warmia-regionem&Itemid=102> dostęp: 17.05.2012.

skiego regionalizmu, kamień węgielny, na którym zbudowano podwaliny ideowe stowarzyszenia.

Działający w ramach „Domu Warmińskiego” dostrzegają współcześnie zacieśnianie się specyfiki i odrębności regionalnej Warmii, jak wskazuje analizowany tekst, „współcześnie pojęcie »Warmia« utraciło już wiele treści, które jeszcze przed II wojną światową w nim się zawierały. Dzisiaj ten historyczny region bywa często wręcz mylony z Mazurami i to nie tylko przez przybywających tu licznie turystów, ale, co jeszcze bardziej przykre, przez samych jej mieszkańców”²¹. A przecież nie sposób, jak napisano w jednym z opracowań autorstwa twórców opisywanej instytucji, nie zauważyć „historycznego, kilkusetletniego dziedzictwa obszaru kulturowego, politycznego i administracyjnego Diecezji Warmińskiej i Biskupiego Księstwa Warmińskiego”. Jak czytamy dalej, to te fenomeny w dużej mierze „ukształtowały Warmię w region z terazniejszą odrębnością”²². Ochrona i odtworzenie owej regionalnej odrębności wymagają zdecydowanych działań – podkreśla środowisko skupione wokół opisywanej tu inicjatywy.

W prezentowanej warstwie ideowej odnajdujemy treści, w których Mazury stanowią swoisty punkt odniesienia dla inicjowanego regionalizmu warmińskiego. Jak się podkreśla, Warmia funkcjonowała dotychczas w krainie, „w której Mazury wiodły prym”²³. Jak pisze jeden z inicjatorów utworzenia „Domu Warmińskiego”: „Warmia i Mazury przez dziesięciolecia nierozzerwalne w nazwie, sugerowały jednorodność tych dwóch krain, jakże przecież różnych od siebie historycznie, wyznaniowo, kulturowo i krajobrazowo”²⁴. Zawłaszczenie postrzegania Warmii w świadomości mieszkańców Polski przez powszechnie rozpoznawalne Mazury sprawiło, że Warmia stała się krainą niemalże „niewidzialną”. Świadczy o tym to, jak się zauważa, że turysta spędzający wakacje nad jednym z warmińskich jezior z reguły twierdził, „że był na Mazurach”²⁵. Realizacja celu stowarzyszenia, jakim jest konwertowanie zasobów dziedzictwa kulturowego na zasoby ekonomiczne, np. w postaci budowania turystycznej marki, jest utrudnione, albowiem: „Wizerunek Warmii jako regionu atrakcyjnego turystycznie został zdominowany popularnością obszaru Wielkich Jezior Mazurskich. Kieruje to ruch turystyczny w stronę Mazur i skutkuje niewykorzystaniem potencjału

---

²¹ Ibidem.

²² T. Łaguna, A. Jaszczak, M. Juszczyński, *Budowanie tożsamości Warmii na przykładzie programu „Dom Warmiński”*, w: *Tożsamość ziemi warmińskiej*, pod red. M. Dziugieł-Łaguny, M. M. Łonyszyn, M. Pawelca, Lidzbark Warmiński 2005, s. 44.

²³ A. Sierzputowski, *Konieczność integracji samorządów lokalnych do wzmacniania tożsamości Warmii*, w: *Tożsamość ziemi warmińskiej*, s. 35.

²⁴ J. Protas, *Wzmacnianie tożsamości Warmii poprzez integrację i współpracę samorządów lokalnych*, w: *Tożsamość ziemi warmińskiej*, s. 58.

²⁵ A. Sierzputowski, op. cit., s. 36

turystycznego Warmii, obniżeniem konkurencyjności i aktywności inwestycyjnej, zwłaszcza na obszarach wiejskich²⁶.

Podobnie z przypisywaniem mieszkańcom Warmii etnonimów, które nie mając odzwierciedlenia w rzeczywistości, zdaniem neoregionalistów z „Domu Warmińskiego” budują fałszywy wizerunek Warmii i jej mieszkańców. Jak zauważa jeden z twórców stowarzyszenia: „Przez wiele lat, mimo że urodziłem i wychowałem się w Lidzbarku Warmińskim, historycznej stolicy Warmii, byłem przez kolegów z innych regionów nazywany »Mazurem« bądź »Krzyżakiem«²⁷. Choć się to zmienia, dostrzega się konieczność „wyemancypowania” się z tego skojarzeniowego związku, upowszechnienia własnej regionalnej odrębności. Waloryzowany jednoznacznie pozytywnie prezentowany tu region ukazany jest na tle deprecjonowanej, wydawałoby się siostrzanej, krainy, z którą współtworzy województwo warmińsko-mazurskie. Dalej czytamy: „Warmia, w przeciwieństwie do sąsiednich Mazur, jest krainą historyczną, z bogatą przeszłością i tradycjami²⁸. Przyznać trzeba, że to dość odważny sąd mający zresztą niewiele wspólnego z rzeczywistością. Istnienie odrębności regionalnej Warmii budowane jest na kulturowej bliskości wobec kultury polskiej (Warmia regionalnie inna, ale funkcjonująca wewnątrz polskiej wspólnoty narodowej), opozycji wobec konkurujących z Warmią Mazur (Mazury w sposób nieuprawniony zawłaszczają całą uwagę Polaków, spychając Warmię na niepercepowalny powszechnie margines) oraz w opozycji etnokułturowej wobec Niemców (Warmiacy, regionalna wariacja polskości – co zostanie scharakteryzowane w dalszej części tekstu). Taki typ budowania warmińskiej odrębności będzie się przejawiał w analizowanej w dalszej części historycznej i etnograficznej publicystyce stowarzyszenia.

Jak deklarują autorzy omawianego swoistego manifestu działania „Domu Warmińskiego”, mają na celu odwrócenie procesu zacierania się i utraty regionalnej swoistości i pewnego rodzaju regionalnej odrębności Warmii. Jak wiadomo, działania regionalistów mogą przybierać różny charakter, jednakże analiza literatury przedmiotu pozwala wyabstrahować trzy główne typy działań. Po pierwsze, to działania konserwacyjne, mające na celu zachowanie (zakonserwowanie) regionalnego dziedzictwa kulturowego (ale też ekonomicznego lub politycznego). Po drugie, są to działania rekonstrukcyjne, te zaś nakierowane są na odtworzenie regionalnych odrębności, które zdały już poniekąd zniknąć

---

²⁶ W. Łaguna, A. Kaszczak, M. Juszczyński, Sz. Drej, „*Dom Warmiński*” – budowanie tożsamości regionalnej Warmii, <http://www.domwarminski.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=511:budowanie-tozsamosci-warmii&catid=63&Itemid=194> dostęp: 1.06.2012.

²⁷ J. Protas, op. cit., s. 58.

²⁸ <http://www.domwarminski.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=1:region-warmia&catid=8:warmia-regionem&Itemid=102> dostęp: 17.05.2012.

w mrokach dziejów²⁹. Ostatni z typów, regionalizm konstruktywistyczny, stawia sobie za zadanie stworzenie na nowo tożsamości i kultury regionalnej, które nigdy wcześniej w takiej formie, jak konstruowana, nie istniały. Mam tutaj na myśli strategię nazwaną przez Hobsbawma „wynajdowaniem tradycji”³⁰. Wskazana na początku tego fragmentu deklaracja jednoznacznie sytuuje regionalizm stowarzyszenia w takim nurcie, który nazywany jest regionalizmem rekonstrukcyjnym.

O charakterze regionalizmu reprezentowanego przez charakteryzowaną tu instytucję świadczą również: sposób, w jaki powstała, podmioty, które ją powołały do życia, oraz cele, jakie sobie postawiono. Stowarzyszenie o nazwie „Dom Warmiński” powstało 22 lutego 2006 r. z inicjatywy władz starostw: olsztyńskiego, braniewskiego i lidzbarskiego. Obecnie skupia szesnastu członków instytucjonalnych³¹, głównie samorządy powiatowe i gminne z terenów historycznej Warmii. Jak donoszą autorzy tekstów publicystycznych zamieszczanych na portalu stowarzyszenia, co też wyczytać można z dokumentów formalnych prezentowanych przez „Dom Warmiński”, poprzez działania zmierzające do kulturowej „rewitalizacji” Warmii, która jednakże nie jest celem samym w sobie, ma się doprowadzić do ożywienia gospodarczego „w oparciu o bogatą tradycję historyczną regionu i współczesne olbrzymie możliwości w zakresie turystyki, które Warmia ma do zaoferowania przybywającym na jej ziemi turystom”³². Jak się wskazuje, celem zasadniczym jest rozwój gospodarczy Warmii przez udostępnianie i popularyzację jej historycznego i kulturowego dziedzictwa, co ma się stać katalizatorem wzrostu gospodarczego poprzez wzmożony ruch turystyczny.

Z deklaracji i manifestów publikowanych przez „Dom Warmiński” można jasno wywnioskować, że idee, cele i działania stowarzyszenia wpisują się w to, co wcześniej zostało nazwane neoregionalizmem. Skupieni wokół charakteryzowanej tu instytucji chcą zdynamizować rozwój gospodarczy Warmii, a jak wskazują, drogą do tego „jest wykorzystanie istniejącego potencjału i związanie działań programowych z odnową tożsamości regionalnej w oparciu o własną, osobliwą historię, wyróżniającą region w kraju, fundowaną na wieloletniej inności kulturowej (religijnej), autonomii administracyjnej oraz specyficznym krajobrazie przyrodniczym i kulturowym”. Jak czytamy w kolejnym fragmencie manifestu, wszelkie podejmowane działania muszą „być programowo oparte o współcze-

²⁹ M. Keating, *The New Regionalism*.

³⁰ E. Hobsbawm, *Wprowadzenie. Wynajdowanie tradycji*, w: *Tradycja wynaleziona*, pod red. E. Hobsbawma, T. Rangera, przeł. z ang. F. Godyń, Kraków 2008, ss. 9–24.

³¹ Powiaty: braniewski, olsztyński, lidzbarski; gminy: Braniewo, Olsztyn, Lidzbark Warmiński (miejska i wiejska), Frombork, Orneta, Reszel, Stawiguda, Lubomino, Purda, Kiwity, dodatkowo podmiot prywatny Hotel Górecki w Lidzbarku warmińskim oraz Muzeum Budownictwa Ludowego w Olsztynie.

³² <http://www.domwarminski.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=1:region-warmia-&catid=8:warmia-regionem&Itemid=102> dostęp 17.05.2012.

sne rozumienie regionalizmu, w tym tożsamości regionalnej Warmii, jako elementu universum, europejskiej przestrzeni historii, kultury i przyrody”³³. Wskazane tu odrębności regionalne o charakterze historycznym i kulturowym wymagają odnowy, czy jak się pisze – rewitalizacji, tak by móc owe zasoby kultury regionalnej konwertować na zasoby ekonomiczne. Jak pisze Adam Sierzputowski, w sytuacji, gdy w regionie urodziło się już kolejne pokolenie, dla którego Warmia jest jedyną ojczyzną regionalną, zaistniały możliwości, by to ginące dziedzictwo regionalnych odrębności uchronić przed całkowitym zatarciem. Współczesną odmienność regionalną Warmii, jak powiada, należy oprzeć na elementach „rodzimości historycznej, kulturowej, przyrodniczej i osadzenie wizerunku regionu na poczynającym się od 1241 r. dziedzictwie biskupiego Księstwa Warmińskiego. Jego wieloletnia historia zapisała tożsamość Warmii w krajobrazie zamków, kościołów, krętych dróg, krajobrazie wsi wtopionych w naturę, przyrodą niezniszczonych lasów i wód, także w symbolicznej przestrzeni kultury wyznaczonej przydrożnymi kapliczkami”³⁴. W opinii skupionych wokół stowarzyszenia odbudowanie odmienności regionalnej Warmii i jej wykorzystanie to przepis na rozwój regionu.

Jak wyczytać można w preambule do statutu stowarzyszenia, ma ono prowadzić „działalność wspomagającą rozwój gospodarczy, w tym rozwój przedsiębiorczości w zakresie kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i tradycji na terenie Warmii”. Właśnie to „odkrywanie” regionu niejako na nowo zarówno przez turystów, jak również mieszkających na tej ziemi, ta „rewitalizacja tożsamości kulturowej – regionu jest naszym zdaniem [władz stowarzyszenia – przyp. J.P.] szansą na rozwój dla historycznych miast warmińskich”³⁵. Wyraźnie podkreśla się, że „Dom Warmiński” obejmuje swoim działaniem historyczny region kulturowy Warmii, wytyczony przez granice dominium biskupów warmińskich. Za siedzibę stowarzyszenia obrano Lidzbark Warmiński, historyczną stolicę regionu.

Powyższe deklaracje zostały skonkretyzowane w postaci formalnych zapisów statutu organizacji. W rozdziale II, noszącym tytuł *Cele i sposoby ich realizacji*, zapisano, że celami funkcjonowania instytucji będzie generowanie wzrostu gospodarczego historycznej Warmii, m.in. poprzez wspieranie inicjatyw turystycznych, akcji marketingowych, działalności edukacyjnej. Prowadzić ma do tego celu, jak czytamy w pkt 2, „odnowa i popularyzacja regionalnej tożsamości Warmii, jej dziedzictwa i krajobrazu kulturowego”. Stowarzyszenie zaś wspierać będzie wszelkie inicjatywy i podmioty, które kierując swoje aktywności na dynamizowanie wzrostu gospodarczego przez rozwój turystyki działają (pkt 11)

---

³³ Ibidem.

³⁴ Ibidem.

³⁵ Ibidem.

„w zakresie kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i tradycji”. W jednym z tekstów wspomina się nawet o powołaniu do życia „powiatu warmińskiego” obejmującego obszar całej historycznej Warmii. Takie rozwiązanie administracyjne zwiększyłyby efektywność działań wyżej wymienionych, dodatkowo dynamizowałyby procesy integracji społeczno-kulturowej ludności Warmii, a co za tym idzie wzmacniałyby tworzenie się tożsamości regionalnej³⁶.

Twórcy instytucji twierdzą, że „Dom Warmiński” poprzez swoje działania „z pogranicza kultury regionalnej, gospodarki, turystyki, aktywizuje mieszkańców dzisiejszej Warmii do stworzenia na nowo tożsamości kulturowej opartej na najlepszych tradycjach historycznych regionu”³⁷. Ma to prowadzić do wypracowania zrębów gospodarki turystycznej regionu w oparciu o zrewitalizowane i upowszechniane zasoby dziedzictwa kulturowego Warmii³⁸. Poprzez realizację takich celów pragnie się budować nową markę regionu, jak podkreśla Jacek Protas „warmińskość może i powinna być naszym atutem i stymulatorem rozwoju”³⁹. Wszystkie te deklaracje oraz zapisy statutowe wskazują na neoregionalistyczny charakter instytucji. Stowarzyszenie o charakterze regionalistycznym, powołane przez władze w celu zrekonstruowania regionalnej kultury i tożsamości dziedzictwa, stanowiących o regionalnej odrębności Warmii, wykorzystane do sprofilowania zasobów rozwoju gospodarczego regionu, tak by go zdynamizować, to znakomity przykład neoregionalizmu.

3. Rekonstruowanie historii Warmii – perspektywa neoregionalistyczna

Jak wspominałem, działający w opisywanej instytucji chcą, by regionalne dziedzictwo kulturowe Warmii zostało zrewitalizowane i wykorzystane jako zasób w procesach rozwoju regionu. W tym celu należy, jak się wspomina, zrekonstruować i spopularyzować historię regionalną. Chciałbym pokazać, w jaki sposób dzieje Warmii są przedstawiane w historycznej publicystyce organizacji, którą to dość obficie umieszcza się na portalu internetowym „Domu Warmińskiego”. Pragnę z całą mocą podkreślić, że nie interesuje mnie historiograficzny opis dziejów Warmii, czyli „pokazanie tego, jak było w przeszłości”, ale to, w jaki sposób tekst naukowy wykorzystywany jest do celów mitotwórczych, w tym wypadku do tworzenia zasobu symbolicznego współczesnego regionalizmu, który pró-

³⁶ A. Sierzputowski, op. cit., s. 41.

³⁷ A. Sierzputowski, M. Juszczyński, Sz. Drej, *Tożsamości kulturowe Warmii i ich wpływ na kształtowanie przestrzeni geograficznej i rolnej regionu*, referat wygłoszony na konferencji VIII Forum Architektury Krajobrazu – krajobraz kształtowany przez kulturę rolną, Olsztyn, wrzesień 2005, s. 14.

³⁸ W. Łaguna, A. Jaszczak, M. Juszczyński, op. cit., s. 44.

³⁹ J. Protas, op. cit., s. 58.

buje wykreować opisywana tu instytucja. Przy czym nie jest moim celem ocena „naukowej precyzji i ścisłości” publikowanych przez organizację tekstów historycznych.

Jak pisałem, jednym z wymiarów istnienia regionalizmu jest wymiar ideologiczny⁴⁰. Przez ideologię rozumiem zbiór opowieści, mitów, opisów świata, które określają miejsce jednostki i zbiorowości w społecznym świecie. Uwypuklają one ich wyjątkowość i swoistość. Ideologia legitymizuje formułowane postulaty i podejmowane działania, wpływa na świadomość tych, którzy są objęci oddziaływaniem takiej ideologii⁴¹. W ideologiach regionalistycznych, choć nie tylko, opis historyczny przybiera postać mitu, który, jak powiada Claude Levy-Strauss, tworzy ciągłość i rodzi poczucie związania z miejscem i ludźmi⁴². Mit umożliwia posiadanie poczucia tożsamości, ułatwia bowiem odpowiedź na pytanie: „Kim jestem?”⁴³. Opowieść historyczna przybierająca postać mitu, czy to o charakterze założycielskim, czy legitymizującego zamieszkiwanie jakiegoś regionu, rozpatrywana z perspektywy socjologicznej, jak powiada Margaret Canovan, nie powinna być przeciwstawiana „obiektywnej historii”, ponieważ w tym przypadku analizuje się nie samą przeszłość tylko mityczne funkcje, jakie pełni historyczna opowieść⁴⁴.

Zmityzowana przeszłość, wpływająca na kształtowanie się teraźniejszości, tworzy zręby pamięci zbiorowej⁴⁵, ta zaś współtworzy poczucie tożsamości zbiorowej, której podwaliną jest „wspólna przeszłość, wspólne istnienie i ciągłość w czasie, wspólnota losu, przodków i repertuaru symboli. Jako taka pamięć zbiorowa jest raczej ogniskiem tradycji i swoistego rodzaju materiałem spajającym wspólnotę niż katalogiem zdarzeń”⁴⁶. Mit lub też mity ideologii regionalnej stają się częścią zbiorowej pamięci, ogniskiem tradycji, która powinna być rozumiana nie jako proste przekazywanie przeszłości, ale dokonujący się nieustannie wybór z przeszłości ze względu na potrzeby teraźniejszości⁴⁷. Atrakcyjny mit, zdaniem Michela Maffesolego, potrafi poprzez swoją siłę przyciągania przekształcać zbiorowość we wspólnotę⁴⁸,

---

⁴⁰ A. J. Omelaniuk, *Regionalny ruch kulturalny w Polsce*, w: *Czym jest regionalizm*, pod red. S. Bednarka, Wrocław–Ciechanów 1998, s. 125.

⁴¹ Z. Bauman, *Ideologia*, w: *Encyklopedia socjologii*, t. 2, Warszawa 1998, ss. 297–302.

⁴² C. Levi-Strauss, *Mysł nieoswojona*, Warszawa 1969, s. 203.

⁴³ A. Kłosowska, *Socjologia kultury*, Warszawa 2007, ss. 306–307.

⁴⁴ M. Canovan, *Lud*, Warszawa 2008, s. 147.

⁴⁵ B. Szacka, *Pamięć społeczna*, w: *Encyklopedia socjologii*, t. 3, Warszawa 2000, s. 52.

⁴⁶ A. Grafowska, *Pamięć zbiorowa w służbie tożsamości*, w: *Wokół tożsamości. Teorie – wymiary – ekspresje*, pod red. I. Borowik, Kraków 2007, s. 362.

⁴⁷ J. Nowak, *O semantycznej redukcji przestrzeni etnicznej*, w: *Zarządzanie przestrzenią. Globalizacja, etniczność, władza*, pod red. A. Bukowskiego, M. Lubasia, J. Nowaka, Kraków 2006, s. 55.

⁴⁸ M. Maffesoli, *Czas plemion. Schyłek indywidualizmu w społeczeństwach ponowoczesnych*, Warszawa 2008, s. 185.

może gromadzić jednostki i grupy wokół ideologii regionalnej, przyczyniając się do jej wzmocnienia i tworzenia się ludzkiej, społecznej bazy regionalizmu.

Przejdę teraz do ukazania analizy prezentowanej przez „Dom Warmiński” historii Warmii jako jednego z mitów ideologii regionalistycznej konstruowanej przez stowarzyszenie.

Dobrym przykładem zabiegów mitotwórczych jest publicystyka historyczna stowarzyszenia (prezentowana głównie na portalu internetowym instytucji), np. dziesięć miniesejów tematycznych autorstwa historyka regionalisty Szymona Dreja, z których każdy opisuje poszczególne okresy dziejów regionu. Historyk wiedzie czytelnika przez prehistorię regionu, opisując pozostałości gepidzkiej i gockiej kolonizacji tej ziemi, historię i specyfikę społeczności pruskich. Znaleźć tu również można opisy podboju ziem pruskich przez Krzyżaków i historię powstania Warmii. Tekst zatytułowany *Dominium ksiąząt Kościoła* można potraktować jako ukrytą pod historyczną frazeologią opowieść o charakterze mitu założycielskiego regionu. Wyczytać tu możemy, że powołane „w 1243 r. do życia biskupstwo warmińskie miało przed sobą długą i świetną przyszłość. Początkowo zależni od Krzyżaków, zdołali biskupi warmińscy, stopniowo, wygrywając – – wywalczyć sobie względną samodzielność i autonomię. Jednakże okres prawdziwego rozkwitu Warmii miał dopiero nadejść wraz ze znalezieniem się biskupstwa w granicach Rzeczypospolitej po wojnie trzynastoletniej”⁴⁹. Ów mit założycielski ukazuje specyficzny akt kreacji regionu, dodatkowo ma przekazać, jak widać, jego jednoznacznie polonocentryczny charakter, autor używa sformułowań „długa i świetna przyszłość”, „samodzielność i autonomia” oraz fraz o rozkwicie dominium w granicach Rzeczypospolitej jako ideologicznych zworników dyskursu, które w świadomości czytelnika tworzą poczucie regionalnej odrębności Warmii.

W historycznym dyskursie stosuje się strukturalną opozycję kreacji regionu: Warmia vs zakon krzyżacki, budując ją poprzez częste używanie w opisie działań Zakonu sformułowania „bezprawne”⁵⁰. Stosowanie jednoznacznie negatywnych określeń (np. „agresywne państwo krzyżackie”, „bezprawność”) do opisu powszechnych wówczas praktyk politycznych buduje binarną opozycję. Tworzy się w ten sposób mitycznego bohatera pozytywnego, w tym przypadku mającego instytucjonalny i kolektywny charakter (Warmia, jej władcy i mieszkańcy) i podobnego rodzaju bohatera negatywnego (zły, wiarołomny i agresywny niemiecki zakon krzyżacki). Historyczny opis dziejów regionu autorstwa warmiń-

---

⁴⁹ Sz. Draj, *Dominium ksiąząt Kościoła*, <http://www.domwarminski.pl/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=95&Itemid=226>, dostęp: 20.05.2012.

⁵⁰ Ibidem.

skich neoregionalistów ukazuje narodziny regionu jako proces kreacji przez opozycję do zakonu krzyżackiego (akt stworzenia regionu dokonujący się dzięki „mądrości” i „ambicji” biskupów) i życzliwą, choć niekiedy trudną, opiekę polityczną, jaką nad autonomiczną Warmią sprawowali władcy Królestwa Polskiego. Ta nieco manichejska opowieść o „dobrej Warmii” i „złych Krzyżakach” profiluje u odbiorcy prezentowanych treści postrzeganie przeszłości właśnie w takich kategoriach, nieco go przymuszając, aby stał po stronie „dobra”, aby dzięki tej opowieści czuł się tożsamy z Warmią z przeszłości.

Akt powstania regionu zostaje potwierdzony i wzmocniony, gdy w 1466 r. dominium biskupów stało się autonomiczną częścią Królestwa Polskiego; w historycznej publicystyce stowarzyszenia ów moment to swoiste *creatio regionis*. Ten regionotwórczy akt dodatkowo wiąże się z budowaniem i wzmocnieniem kulturowych powiązań z polskością. Pisze się, że wówczas to „Warmia bardziej jeszcze niż dotychczas zbliżyła się do Królestwa Polskiego. – – Król Polski zgodził się na pewną autonomię Warmii”⁵¹. Owa autonomia stanowi wywiedziony z przeszłości swoisty regionalny marker, depozyt kulturowy o regionotwórczej mocy. To właśnie czas autonomii będzie punktem odniesienia każdej niemalże opowieści tożsamościowej „Domu Warmińskiego”. Pomimo wskazywanej w tekstach bliskości z Królestwem Polskim, stale jest podkreślana specyfika tworzącego się regionu. Drej pisze: „Pomimo ostatecznej likwidacji Zakonu Krzyżackiego w Prusach i stworzenia świeckiego księstwa będącego lennem Polski, pomimo ostatecznego zespolenia biskupstwa warmińskiego z Koroną, zdołała Warmia zachować pewną odrębność od Rzeczypospolitej”⁵². Wskazuje się, że nie była to odrębność etnokulturowa ani wyznaniowa. To, co ją tworzyło, miało charakter raczej polityczno-społeczny, m.in. podległość biskupów warmińskich Watykanowi, inne relacje władz autonomii ze społeczeństwem niż w Rzeczypospolitej, inny status szlachty warmińskiej. To zaś wskazywane jest jako fundament odrębności regionalnej ukształtowanej przez „niezmienne przez stulecia granice dominium i takie same rządy kościelne”⁵³. Podkreśla się odrębność regionu, nie przeciwstawiając jej jednak polskości jako waloryzowanej jednoznacznie pozytywnie kategorii społeczno-kulturowej. Wręcz przeciwnie, regionalna odrębność Warmii stanowi swoistą wariację polskości, dla której kontrapunktem był przedstawiany negatywnie, mający niemiecki charakter zakon krzyżacki. Warmia rozkwitła dopiero wówczas, jak się zaznacza, gdy stała się częścią Rzeczypospolitej, zaś przyznana regionowi autonomia wytworzyła w Warmiakach świadomość trwania „w wierności dla

---

⁵¹ Ibidem.

⁵² Ibidem.

⁵³ A. Sierzputowski, M. Juszczyński, Sz. Drej, op. cit., s. 7.

polskiego monarchy”⁵⁴. Czas ten wskazywany jest jako swego rodzaju mityczny „złoty okres”, lata największego rozkwitu intelektualnego i kulturalnego regionu, znakomity punkt odniesienia dla współczesnej działalności regionalistycznej⁵⁵.

Mityczny złoty okres wiąże się z gloryfikowaniem postaciami rządzących wówczas regionem, które w optyce „Domu Warmińskiego” tworzą panteon regionalnych bohaterów. Jako zbiorowy regionalny bohater przedstawiani są władarze dominium warmińskiego – biskupi, którzy zawsze ukazywani są jako „wybitni przedstawiciele kultury późnego średniowiecza, renesansu, baroku i wreszcie oświecenia”, którzy, jak to bywa w regionalnych zabiegach mitotwórczych, byli twórcami centrum regionalnej odrębności Warmii. Ów promieniujący na okolice rdzeń warmińskości stanowił, jak można się dowiedzieć, analizując dyskurs omawianej instytucji, utworzony „w Lidzbarku Warmińskim ośrodek kultury, który promieniował nie tylko na najbliższe sobie dzielnice, ale na całą Europę”⁵⁶. Ów mityczny złoty okres to czas życia i twórczości ludzi, których przywołują ideologowie „Domu Warmińskiego” jako spersonifikowane wyróżniki regionu, postaci przywoływane po to, by poprzez ich biografie pokazywać wyjątkowość i swego rodzaju odrębność Warmii. Czytamy: „To przecież tutaj swą teorię heliocentryczną sformułował skromny kanonik kapituły warmińskiej – Mikołaj Kopernik, to tutaj wielki poeta Ignacy Krasicki pisał swą *Monachomachię, Mikołaja Doświadczyńskiego przypadki* i in. – . Jeden z ówczesnych biskupów warmińskich (1457–1458) – Eneaszy Sylwiusz Piccolomini został wybrany papieżem jako Pius II. Inny wybitny biskup – Stanisław Hozjusz (1551–1579) był zaś kandydatem do papieskiego tronu. – . Już tych kilka nazwisk świadczy niewątpliwie, że na tle europejskim dorobek umysłowy Warmii, jej wkład w ogólnoeuropejskie dziedzictwo kulturalne jest o wiele znaczniejszy, niżby wskazywało na to jej niewielkie terytorium”⁵⁷. Ów pozytywny mit założycielski obejmuje okres autonomii warmińskiej w ramach I Rzeczypospolitej, to niemalże ontologiczny punkt odniesienia regionalistycznej ideologii stowarzyszenia i symboliczna legitymizacja podejmowanych działań.

4. „Starzy” i „nowi” Warmiaci – etnokulturowy profil mieszkańców regionu

Poprzez analizę publicystyki historycznej i etnograficznej można się pokusić o skonstruowanie profilu etnokulturowego mieszkańców regionu – War-

⁵⁴ <http://www.domwarminski.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=2&Itemid=103>, dostęp: 18.05.2012.

⁵⁵ A. Sierzputowski, M. Juszczyński, Sz. Drej, op. cit., s. 9.

⁵⁶ <http://www.domwarminski.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=2&Itemid=103>, dostęp: 18.05.2012.

⁵⁷ Ibidem.

miaków. Etnogeneza w dyskursie historycznym „Domu Warmińskiego” ma dwojaką, ale ząbwiącą się naturę. Z jednej strony opowieść o swoistości etno-kulturowej Warmiaków ma na celu budowanie regionalnej odrębności, z drugiej zaś ma jednoznacznie polonocentryczny charakter. Jak się dowiadujemy, specyfika regionu w wymiarze etnokulturowym zaczęła się kształtować w wyniku kolonizacji mającej miejsce po wyniszczającej wojnie polsko-krzyżackiej z lat 1519–1521. Historyk pisze, że w tej fazie kolonizacji regionu „wzięła udział przede wszystkim ludność polska – z Pomorza, Mazowsza i Kujaw”⁵⁸. W wyniku tych procesów południowa Warmia nabrała specyficznego charakteru, prześląkniętego kulturą i duchem polskości. W późniejszych czasach utarła się nawet wspólna nazwa dla południowych obszarów biskupstwa zamieszkanego przez Polaków – polska Warmia”⁵⁹. Kolejnym filarem procesu regionalnej etnogenezy były integracyjne i tożsamościowotwórcze elementy funkcjonowania autonomii warmińskiej. Jak podkreślają warmińscy neoregionaliści, „Odrębności ustrojowe Warmii wytworzyły z biegiem czasu swoistą tożsamość kulturową – poczucie życia w silnym gospodarczo i mądrze zarządzanym biskupim księstwie”⁶⁰. Jak się podkreśla, z tak uformowaną tożsamością regionalną Warmiacy wkroczyli w nową rzeczywistość, jaką była zmiana przynależności państwowej regionu po 1772 r., po pierwszym rozbiore Polski.

Przejęcie Warmii przez państwo pruskie ukazane jest przez warmińskich neoregionalistów jako paradoks zerwania politycznej, ale i w pewnym sensie kulturowej ciągłości regionu oraz utwierdzenie się i wykrystalizowanie jako swoistej tożsamości oporu kulturowej odrębności warmińskiej, kształtowanej w oparciu o rdzeń kultury polskiej. Zakończył się, jak się podkreśla, złoty okres „polskiej Warmii”, rozpoczął czas „niesprawiedliwej” i „szkodzącej prawdziwej warmińskości” czas niemieckiej akulturacji. Przykładem takiej poetyki jest sformułowanie, w którym stwierdza się, że w niemieckim państwie pruskim „Warmia nie była już tą samą krainą, którą polski herbowy orzeł w r. 1466 przyjął pod swe opiekuńcze skrzydła”⁶¹. W tym właśnie czasie, jak się starają przekonać nas autorzy historycznego dyskursu „Domu Warmińskiego”, ostatecznie ukształtował się etnokulturowy fenomen Warmiaków. Pozorna sprzeczność aktu zerwania ciągłości politycznej i kulturowej oraz formowanie się zrębu warmińskiej specyfiki

---

⁵⁸ Sz. Drej, *Geografia polskiej Warmii*, <http://www.domwarminski.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=720:geografia-polskiej-warmii&catid=96&Itemid=227>, dostęp: 24.05.2012.

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ A. Sierzputowski, M. Juszczyński, Sz. Drej, op. cit., s. 9.

⁶¹ <http://www.domwarminski.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=717:panteon-slaw&catid=95&Itemid=226>, dostęp: 21.05.2012.

etnokulturowej to dialektyczny fenomen mający w odniesieniu do Warmii moc regionotwórczą, w szczególności w jej tożsamościowych przejawach.

Wskazany wyżej akt zerwania opisywany jest jako moment krystalizowania się specyfiki zarówno etnoregionalnej, jak i narodowej Warmiaków. W wielu miejscach ów profil jest wewnętrznie sprzeczny. W artykule *Tożsamość polskich Warmiaków* autor pisze: „Ziemie południowej Warmii w XVI wieku zostały skolonizowane przez przybyszów z Polski. Jednakże o »kulturze polskiej« na tym terenie, o jej świadomym podtrzymywaniu i kultywowaniu, możemy mówić właściwie dopiero od czasów I rozbioru. Wcześniej bowiem, od II pokoju toruńskiego, cała Warmia wchodziła w skład Rzeczypospolitej, a zatem kultura polska na tym terenie była czymś oczywistym i naturalnym. Przestała jednak taką być w momencie wcielenia Warmii do państwa pruskiego. Od tego momentu polscy Warmiacy stali się mniejszością narodową wśród niemieckojęzycznej ludności Królestwa Prus⁶². Jest tu mowa o „polskich Warmiakach” i o tym, że wcielenie regionu do Prus stworzyło „duże niebezpieczeństwo naturalnego wynarodowienia się Warmiaków⁶³. Z jednej strony Warmia traci polskość, z drugiej zaś przez opór wobec niemieckiej pruskości swą polskość, ale i regionalną specyfikę, wzmacnia i petryfikuje.

Wówczas to miał miejsce swoisty etnopodział Warmii na część północną (niemiecką) i południową (polską), który pomimo germanizacji utrzymał się do II wojny światowej. Aby rozwiać wątpliwości co do organicznego powiązania warmińskości z polskością, podaje się legitymizujące te powiązania odpowiednie statystyki. I tak neoregionalistyczna ideologia stowarzyszenia, ukrywająca się pod historyczną frazeologią, utwierdza odbiorcę w przekonaniu o polskości regionu, piszę się, że „liczba ludności polskiej wynosiła ponad 30% wszystkich Warmiaków⁶⁴. Zauważa się jednak, że właśnie w XIX w. tożsamość warmińska zaczęła być zastępowana przez tożsamość wschodniopruską⁶⁵. W innym miejscu łągodzi się polonizacyjny watek dyskursu, podając informację, że nie wszyscy „Warmiacy mówiący po polsku czuli się Polakami, nie czuli też zwykle żadnej więzi z polską kulturą⁶⁶. Drej konstatuje, że często ludność warmińska wykazywała „postawy lojalistyczne wobec władz, ograniczając się do obrony polskiej mowy i tradycji⁶⁷.

---

⁶² Sz. Drej, *Tożsamość polskich Warmiaków*, <http://www.domwarminski.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=726:tozsamosc-polskich-warmiakow&catid=88&Itemid=230>, dostęp: 23.05.2012.

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ Sz. Drej, *Geografia polskiej Warmii*.

⁶⁵ A. Sierzputowski, M. Juszczyński, Sz. Drej, op. cit., s. 12.

⁶⁶ Sz. Drej, *Geografia polskiej Warmii*.

⁶⁷ W. Łaguna, A. Kaszczak, M. Juszczyński, Sz. Drej, „*Dom Warmiński*” – *budowanie tożsamości regionalnej Warmii*, <http://www.domwarminski.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=511:budowanie-tozsamosci-warmii&catid=63&Itemid=194> dostęp: 1.06.2012.

Jednakże, jak napisano w dalszej części tekstu, pomimo będącej efektem procesów germanizacyjnych akulturacji Warmiaków do niemieckości „żywiół polski w południowej Warmii nigdy zupełnie nie zaniknął, o czym świadczą mogą polskie organizacje, gazety, powstające w tej części Warmii w drugiej połowie XIX wieku, mimo szykan strony niemieckiej”⁶⁸. Środowiska, do których w swej ideologii stowarzyszenie często się odwołuje, to grupy Warmiaków o polskiej opcji narodowościowej związane np. z gazetami „Nowiny” i „Gazeta Olsztyńska” oraz takimi postaciami, jak Eugeniusz Buchholtz, Walenty Barczewski, Seweryn Pięniężny i inni, którzy wyraźniej podkreślali łączność regionu z Polską, przyczyniając się do kształtowania „odrębności narodowej Polaków [na Warmii – przyp. J.P.]”⁶⁹. Joanna Panek wartykule *Warmia jak inna* polonizacyjnie dekonstruuje tożsamościową konwersję warmińskości w niemieckość, twierdząc, że takowa w dużej mierze była efektem niemieckiej manipulacji, przez co nie była zgodna z tym, jak się sprawy miały w rzeczywistości. Autorka pisze, podając przykład bilingwizmu Warmiaków: „Posługiwano się językiem polskim jak i niemieckim. Zaś mieszkańcy przyznający się do znajomości tego drugiego byli uznawani za Niemców. W wyniku czego w statystykach widniało więcej ludności niemieckiego pochodzenia, aniżeli Polaków, co nie miało swojego wiarygodnego odzwierciedlenia w ówczesnej rzeczywistości”⁷⁰.

Szymon Drej zauważa w pewnym miejscu, że stosowanie kategorii narodu w dzisiejszym rozumieniu jest niezbyt fortunne albowiem: „Dla ludzi tamtych czasów o wiele ważniejsze były ich »małe ojczyzny«, niż jakaś abstrakcyjna, ponadterytorialna wspólnota zwana »narodem«. Dlatego – jak usiłuje przekonać czytelnika historyk – możemy śmiało powiedzieć, że pod koniec XVIII wieku polsko-, czy niemieckojęzyczny mieszkaniec Warmii nie czuł się Polakiem i Niemcem, lecz przede wszystkim – Warmiakiem. Dopiero wiek XIX był stuleciem budzenia się świadomości narodowej – z Wiosną Ludów na czele”⁷¹. Pomimo tej, słusznej zresztą uwagi, w całej historycznej publicystyce „Domu Warmińskiego” stosowana jest nowoczesna kategoria narodu i narodowości. W tym samym artykule autor pisze: „Ludność polska południowej części biskupstwa warmińskiego różniła się od swych niemieckojęzycznych sąsiadów z północy regionu”. Choć jak podkreśla ludność warmińska odróżniała się „mocno od swych rodaków z rdzennych terenów Rzeczypospolitej, żyła bowiem w dużej mierze pozbawiona z nimi bliższych kontaktów – przepływu myśli, czy idei. Skutkiem tego braku kontaktów kul-

⁶⁸ Ibidem.

⁶⁹ Ibidem.

⁷⁰ J. Panek, *Warmia jak inna*, <http://www.domwarminski.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=753:warmia-jak-inna&catid=105&Itemid=257> dostęp: 05.07.2012.

⁷¹ Sz. Drej, *Tożsamość polskich Warmiaków*.

turalnych z macierzą [podkr. – J.P.], oraz wpływu niemczyzny, było wytworzenie się specyficznej kultury polskiej na Warmii – z własną gwarą, zwyczajami, obrzędami, tradycją, oraz z własnym, odmiennym poczuciem z jednej strony odrębności, z drugiej zaś więzi z rodakami z innych terenów Królestwa Polskiego, zaś po zaborach, z terenów zamieszkałych przez ludność polską⁷². Ludność warmińska, jak wynika z wyżej przytoczonego wywodu, wykształciła własną odrębność regionalną, ale w ramach większej polskiej grupy etnonarodowej, pomimo politycznej przynależności do państwa niemieckiego. W ten sposób utwierdzany jest za pomocą ukrytych w dyskursie historycznym fraz ideologicznych mit regionalny o charakterze polonizacyjnym. Jak wyraźnie widać, dyskurs ów ma trudno dające się ukryć zabarwienie ideologiczne.

Pomimo podkreślania odrębności Warmii, konsekwentnie jest tu stosowana ahistoryczna kategoria nowoczesnej narodowości w odniesieniu do tych grup ludności. Jak wynika chociażby z tekstów Ernesta Gellnera⁷³ czy Erica Hobsbawma⁷⁴, tak rozumiana narodowość to konstrukt XIX-wiecznej nowoczesności. W tekstach autorów „Domu Warmińskiego” bywa, że Warmiaków nazywa się wprost narodem⁷⁵. Stosowanie takiej kategorii, poza prostą funkcją deskryptywną, odnosi się również do ukrytej funkcji, jaką jest narodowa ideologizacja regionalnej warmińskiej specyfiki ludnościowej tamtego okresu. Zabieg ten ma na celu, ukazując odrębność regionalną regionu, wskazać na jego polski charakter.

„Warmińskość” w ideologii „Domu Warmińskiego” to tyle co pewna odmiana polskości. Dowiedzieć się można, że „początkowo o polskości mieszkańca Warmii nie decydowały przekonania polityczne, czy społeczne lub religijne, ani też nawet pochodzenie (zauważmy, że wśród działaczy polskich, nie tylko na Warmii, dużo jest niemiecko brzmiących nazwisk). Najważniejszym kryterium narodowościowym w końcu XVIII wieku był język, którym się posługiwano”⁷⁶. Pomimo wskazanych w wielu miejscach związków z polskością, gdzie indziej podkreśla się znaczną indyferentność narodową Warmiaków, uwypuklając ich etnoregionalną specyfikę. W dużej mierze, jak się stwierdza, „sami Warmiacy nie przejawiali jakichś głębszych uczuć patriotycznych i nie starali się swej polskości podkreślać, choć odczuwali oczywiście swą odrębność i zachowali w pamięci pradawną świetność i sławę księstwa warmińskiego”⁷⁷. W innym artykule, za-

---

⁷² Ibidem.

⁷³ E. Gellner, *Narody i nacjonalizm*, przeł. z ang. A. Grzybek, T. Hołówka, Warszawa 1991.

⁷⁴ E. Hobsbawm, *Narody i nacjonalizm po 1780. Program, mit, rzeczywistość*, przeł. z ang. J. Maciejczyk, M. Starnawski, Warszawa 2010.

⁷⁵ A. Sierzputowski, M. Juszczyński, Sz. Drej, op. cit., s. 11.

⁷⁶ Ibidem.

⁷⁷ Ibidem.

tytułowanym *Łuczywa, sia mózić po warmińsku*, poświęconym dialektowi warmińskiemu, znajdujemy jednoznaczną identyfikację narodowościową Warmiaków. Czytamy: „Nie można tutaj też nie zauważyć wpływu języka niemieckiego na dialekt warmiński, wpływu wynikłego z wieloletniego nie tylko obcowania, ale wręcz presji, wywieranej przez kulturę niemiecką na warmińskich Polaków. Stąd obecne w gwarze ludności polskiej południowej Warmii liczne szpecące ją germanizmy”⁷⁸. Kontakt kulturowy, jakim jest powszechne przenikanie się języków na pograniczu kulturowym, jest tu opisany z użyciem jednoznacznie pejoratywnych sformułowań negatywnie waloryzujących jakże częsty na styku kultur labilny i fluktuujących charakter ludzkich tożsamości.

Jako kolejny marker kulturowy wskazywany jest katolicyzm, który odróżniał Warmiaków od innych mieszkańców Prus Wschodnich, przez co, jak można wyczytać z tekstów autorstwa działających w stowarzyszeniu, mieszkańcy Warmii stanowili grupę zgettoizowaną: „Zamknięci wyznaniowo żyli w izolacji, otoczeni przez luterzańskie Mazury i Prusy Wschodnie”⁷⁹. Przywołuje się opisy Kazimierza/Karola Emila Sieniawskiego i Walentego Barczewskiego, tworząc mitologiczne opisy samych pozytywnych cech Warmiaków. Konserwatyzm, który przedstawiany jest jako mechanizm chroniący polską tożsamość, pracowitość, szczególną gościnność oraz wyjątkową tolerancję wobec obcych, w szczególności zaś Żydów mieszkających na Warmii. Wypracowywany w ten sposób profil etnokulturowy dawnych mieszkańców regionu w uproszczony sposób mitologizuje domniemaną tożsamość Warmiaków. Jako prosty mit tożsamościowy może się stać budulcem tożsamości także współczesnych mieszkańców regionu i zdaje się być przez „Dom Warmiński”, przynajmniej w publicystyce, wykorzystywany.

Ów mitologizowany czas świetności regionu, wraz z budowaną również na zasadzie mitotwórczej regionalną tożsamością mieszkańców Warmii, zostaje gwałtownie przerwany, zaś jako akt zerwania kulturowego „prawdziwej warmińskości” wskazywany jest rzecz jasna rok 1945, w którym to Polska Ludowa w wyniku powojennych ustaleń zajęła południowe powiaty Prus Wschodnich, w tym Warmię. Rok ten, jak się wskazuje, „jest tu wyraźną cezurą czasową, cezurą, która przerwała tkwiącą korzeniami w średniowieczu ciągłość historyczną warmińskiej kultury”⁸⁰. W efekcie procesów migracyjnych wygenerowanych przez końcowy etap II wojny światowej, jak i powojennych ustaleń międzyna-

⁷⁸ Sz. Drej, *Łuczywa sia mózić po warmińsku*, <http://www.domwarmiński.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=727:luczywa-sia-mozic-po-warmińsku&catid=88&Itemid=230>, dostęp: 25.05.2012.

⁷⁹ Ibidem.

⁸⁰ Ibidem.

rodowych, w wyniku „napływu tysięcy nowych mieszkańców Warmii i odpływu tysięcy dawnych gospodarzy tej ziemi, przerwana została łączność kulturowa między Warmią historyczną, z bogatą tradycją, własną kulturą, gwarą i świadomością swego dziedzictwa, a Warmią powojenną”⁸¹. To kulturowe zerwanie spowodowało, jak definitywnie zaznacza się w wielu tekstach, że „Po r. 1945 – – tożsamość kulturowa na Warmii przestała istnieć”⁸². Populacja autochtonicznych Warmiaków w wyniku przesiedleń i wyjazdów do Niemiec stopniała do niewielkiej liczebnie grupy mającej status mniejszościowy. Stosując pewne zabiegi semantyczne (sformułowania: „rdzennosc”, „ojcowizna” itp.), pokazuje się organiczny związek grupy etnoregionalnej z Warmią, która pomimo niewielkiej liczebności ma stanowić swoisty łącznik przeszłości i współczesności regionu.

W publicystyce charakteryzowanej tu instytucji pozostałych w regionie autochtonów nazywa się „starymi Warmiakami”, nową sytuację społeczno-kulturową regionu określa się jako „nową Warmię”, natomiast w odniesieniu do ludności zamieszkałej tu po 1945 r. niekiedy używa się terminu „nowi Warmiacy”. Analizując socjokulturową specyfikę ludności regionu po zakończeniu II wojny światowej, dowiadujemy się, że „nowa Warmia stanowiła po 1945 r. istny tygiel kulturowy. Dla przykładu w Olsztynie czasów powojennych dawni mieszkańcy stanowili ledwie... 9% całej populacji tego miasta! Pozostali »nowi Warmiacy« byli ludnością, która osiedliła się tutaj już po 1945 r.”⁸³ Miejsce „starych Warmiaków” zajęli „przybysze z Wilna, Grodna, Lwowa, Łucka, Warszawy, Przemyśla i Białostoczczyzny”⁸⁴. Wydaje się, że w odniesieniu do co najmniej dwóch pierwszych pokoleń kategoria „nowi Warmiacy” oznacza po prostu nowych mieszkańców regionu, nie zaś jakąś powiązaną z warmińską kulturą nowo tworzącą się grupę regionalną. Zauważa się, jak czyni to np. Adam Sierzputowski, że nowi mieszkańcy Warmii osiedleni w regionie po 1945 r. przez długi czas nie traktowali miejsca swojego zamieszkania jako regionalnego „heimatu” i przez około „pół wieku nie notowano potrzeby budowania tożsamości Warmii. Nie zależało na tym nowym mieszkańcom tej ziemi”⁸⁵. Podkreśla się brak emocjonalnego związku dwóch pierwszych pokoleń z regionem, poczucie tymczasowości zamieszkania i niechęć do integracji z innymi mieszkańcami Warmii, a także obojętność wobec zastanego dziedzictwa kulturowego. Jak się wskazuje, nowi mieszkańcy „karmili swoje

---

⁸¹ Zob. <http://www.domwarminski.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=730:exodus&catid=99&Itemid=231>, dostęp: 25.05.2012.

⁸² A. Sierzputowski, M. Juszczyński, Sz. Drej, op. cit., s. 14.

⁸³ Zob. <http://www.domwarminski.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=730:exodus&catid=99&Itemid=231>, dostęp: 25.05.2012.

⁸⁴ A. Sierzputowski, M. Juszczyński, Sz. Drej, op. cit., s. 14.

⁸⁵ A. Sierzputowski, op. cit., s. 36.

dzieci i wnuki opowieściami o życiu »w swoich stronach« – – . Takie zjawiska jak lokalny patriotyzm, umiłowanie określonych okolic czy utożsamianie się z miejscem, gdzie się żyje, nie pojawiały się zbyt często⁸⁶. Dodatkowo, jak stwierdzają warmińscy neoregionaliści, historia i specyfika kulturowa Warmii były celowo spychane przez komunistów na margines społecznego postrzegania, a jeżeli już się nimi zajmowano, to w sposób wybiórczy, wyabstrahowując niektóre elementy kulturowe i zniekształcając fakty, tak by ukazać związek warmińskości z kulturą polską w celu legitymizacji przejęcia Warmii. Ta jednoznacznie polonizacyjna strategia uniemożliwiała wykształcenie się tożsamości regionalnej u nowych mieszkańców Warmii. W ideologii stowarzyszenia okres po 1945 r. do przełomu transformacyjnego w 1989 r. to czas mitycznego chaosu, z którego po latach wielokulturowej, zatomizowanej magmy miała wyłonić się nowa, autentyczna warmińskość.

Gdy w dorosłość weszło trzecie pokolenie nowych mieszkańców regionu, mityczny regionalny chaos zaczął znikać, pojawiło się poczucie związania z Warmią, zaś w świadomości najmłodszych pokoleń, jak starają się przekonywać czytelnika warmińscy neoregionaliści, staje się ona dla nich jedyną regionalną ojczyzną. To są, zdaje się, ci, w odniesieniu do których sformułowanie „nowi Warmiacy” oznacza po prostu nowo wytworzoną grupę regionalną, już nie przymusowych przesiedleńców, ale autentycznych depozytariuszy dawnej warmińskości. Trudno odnaleźć jednoznaczną charakterystykę profilu etnokulturowego owych „nowych Warmiaków”. O ile dzięki analizie historycznego dyskursu stowarzyszenia można łatwo wypreparować zmityzowany profil tożsamościowy „starych Warmiaków”, to w odniesieniu do współczesności jest to niezwykle trudne. W podsumowaniu serii kilkudziesięciu tekstów zawartych w dziesięciu rozdziałach podstrony zatytułowanej *Obrazy Warmii* znajdujemy tekst, który z jednej strony wskazuje na wspomnianą już nowowarmińskość, z drugiej zaś ukazuje pewne wątpliwości i cechy kulturowe, które ewentualnie ją tworzą. Publicysta „Domu Warmińskiego” pisze: „Dziś na Warmii zaczyna gospodarzyć już trzecie pokolenie powojennych, »nowych« Warmiaków. Czy jednak można w stosunku do nich użyć określenia »Warmiacy«? Czy, i na ile czują oni więź z historyczną przeszłością dawnej biskupiej prowincji, ze specyficznymi elementami jej kultury, tradycji, obyczajów? Odpowiedź na to pytanie nie jest sprawą prostą. Współczesna Warmia to prawdziwy tygiel nie tylko kulturowy, ale też i narodowościowy. Mieszkają tu Polacy, których dziadkowie, czy rodzice pochodzili z różnych stron dawnej przedwojennej Polski i którzy przynie-

---

⁸⁶ Ibidem.

śli ze sobą własną lokalną tradycję i kulturę. Na Warmii żyją też i Ukraińcy oraz Litwini. Nie sposób także nie wspomnieć o dawnych, »rdzennych« Warmiakach, tych, którzy ocalili z pożogi wojennej i mimo licznych przeciwności nie zdecydowali się po wojnie na opuszczenie swej ojczystej ziemi...»⁸⁷. Zdaje się, że tożsamościowym lepiszczem wielokulturowej regionalnej zbiorowości może się stać, w opinii działaczy „Domu Warmińskiego”, właśnie tak pracowicie tworzony mit świetnej przeszłości regionu, dawnej tożsamości oraz pozostawione, ale wymagające rekonstrukcji, dziedzictwo kulturowe.

Pomimo pojawiających się niekiedy wątpliwości można stwierdzić, że w perspektywie „Domu Warmińskiego” współczesnych mieszkańców regionu można nazwać autentycznymi Warmiakami. Warmińscy neoregionaliści zauważają, że wraz z nowymi pokoleniami „systematycznie rosła liczba mieszkańców, dla których Warmia jest jedyną i autentyczną ojczyzną. Spośród trzech żyjących tu pokoleń ponad dwa urodziły się na Warmii. Ten fakt nie może pozostawać bez wpływu na stosunek obecnych mieszkańców Warmii do jej historii i do jej przyszłości”⁸⁸. Poczucie powiązania z miejscem autochtonizuje współczesnych mieszkańców regionu, co zdaniem warmińskich neoregionalistów daje im prawo do czucia się u siebie. Współczesna zbiorowość społeczna Warmii, „nowi Warmiacy” – jak stwierdził na jednej z konferencji organizowanej przez stowarzyszenie Józef Koc, pomimo „napływowego charakteru (i to w kilku etapach historii) bardzo chętnie kultywuje tradycje [tej ziemi], próbuje nawiązywać do historycznych korzeni”⁸⁹. Świadomość bycia Warmiakiem od jakiegoś już czasu zaczyna być podkreślana przez mieszkańców regionu, którzy stali się, tak przynajmniej twierdzi się w „Domu Warmińskim”, nową grupą regionalną, dla której stosowanie wskazanego etnonimu nie jest uzurpacją, ale przynależnym prawem⁹⁰. Mieszkańcy Warmii, mimo że już prawie nie ma wśród nich autochtonów, chcą przez odkrywaną historyczną i kulturową odrębność regionu „odnajdywania kulturowego związku i tożsamości z symbolicznym »regionalnym domem«, w którym mieszkają”⁹¹. Współczesna warmińskość to fenomen kulturowy budujący regionalną odrębność, która jest amalgamatem kulturowych cech wywiezionych z historii regionu zraz ze „splotem polskich, niemieckich i ukraińskich wpływów tworzących wielokulturowe społeczeństwo”⁹². W taki oto sposób ideologia regionalistyczna stowarzyszenia potwierdza prawo dzisiejszych miesz-

⁸⁷ Zob. <http://www.domwarminski.pl/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=100&Itemid=232>, dostęp: 25.05.2012.

⁸⁸ Ibidem.

⁸⁹ J. Koc, *Krajobraz Warmii, w: Tożsamość ziemi warmińskiej*, s. 25.

⁹⁰ J. Protas, op. cit., s. 58.

⁹¹ A. Sierzputowski, op. cit., s. 41.

⁹² W. Łąguna, A. Jaszczak, M. Juszczyński, op. cit., s. 44.

kańców Warmii do kulturowego dziedziczenia depozytu tak materialnego, jak i niematerialnego pozostawionego przez przeszłe pokolenia.

Specyfika kulturowa Warmii wytworzona w przeszłości funkcjonuje do dziś w postaci pozostałości regionalnej kultury materialnej i ideacyjnej, zaczyna być, jak się uważa w „Domu Warmińskim”, reprodukowana przez mniej lub bardziej świadome odtwarzanie jej przez współczesnych mieszkańców, którzy w tę nową, specyficzną warmińskość wmontowują elementy kultur i tradycji grup etnicznych i regionalnych, z których się wywodzą. Jednym słowem, nowych mieszkańców w poetyce „Domu Warmińskiego” można już nazywać Warmiakami, nawet pomimo wspominanych tu i ówdzie zastrzeżeń. Nowowarmińskość zaś to konglomerat cech tradycyjnie warmińskich, nowych elementów kultur ludności napływowej oraz znaczny stopień, jak się podkreśla, utożsamienia się ludności Warmii ze swoim regionalnym miejscem w świecie. Zauważona nowowarmińskość stanowiła jeden z impulsów utworzenia „Domu Warmińskiego”, zaś realizacja działań i programów stowarzyszenia, „osadzonych w realiach warmińskich sprzyjać będzie budowaniu tożsamości regionu”⁹³. Ta zaś musi w wyniku umiejętnych działań praktycznych stać się filarem warmińskiej gospodarki, tak przynajmniej chcą twórcy opisywanej tu organizacji.

5. Działania podejmowane przez „Dom Warmiński”

Uczestniczący w pracach stowarzyszenia podkreślają, że są dziedzicami depozytu kulturowego regionu, nawet pomimo zerwania ciągłości kulturowej w 1945 r. Depozyt ów wymaga działań ochronnych po to, by dziedzictwo kulturowe regionu zarówno materialne, jak i niematerialne, stało się częścią mentalnego ekwipunku współczesnych Warmiaków. Dlatego stowarzyszenie podejmuje działania praktyczne zmierzające do ochrony i rekonstrukcji tegoż. Co niezwykle ważne, poza motywacjami kulturowymi (ochrona depozytu kulturowego) często wskazuje się na możliwości konwertowania zasobów kulturowych, tych materialnych, jak i symbolicznych w kapitał ekonomiczny. Jak wspominałem w pierwszym fragmencie artykułu, regionalizm budowany jest na regionalnej tożsamości, ideologii, społecznym ruchu i działaniu. Owo działanie ma charakter regionalistycznego praxis, czyli praktycznego przekładania na rzeczywistość regionalistycznej ideologii wraz z jej mitami i postulatami. W ramach działań podejmowanych przez „Dom Warmiński” pragnie się chronić dziedzictwo kultury Warmii po to, by móc uczynić z niego atut rozwojowy regionalnej turystyki, którą uważa się za koło zamachowe tutejszej gospodarki. Dlatego popularyzuje się historię i ludo-

⁹³ Ibidem, s. 46.

wą kulturę etnoregionalnych („starych”) Warmiaków, zasoby dziedzictwa architektonicznego i przyrodniczego, podejmuje się też realizację szeregu projektów i inicjatyw nakierowanych na wykorzystanie owego dziedzictwa w działaniach mających charakter rozwoju regionalnego przez generowanie turystyki.

5. 1. Popularyzacja historii regionu

Jednym z celów, jakie stawia sobie stowarzyszenie, jest popularyzowanie historii Warmii. Nie będę szczegółowo analizował publicystyki historycznej „Domu Warmińskiego”, jej charakterystykę jako mitu regionalistycznego przedstawiłem wcześniej. Podam tylko przykłady tekstów, które zainteresowanym przybliżą dalszą i bliższą przeszłość regionu. Głównym miejscem popularyzowania historii jest portal internetowy stowarzyszenia. Kośćcem tej publicystyki jest dziesięć wspomnianych już miniesejów historycznych publikowanych w dziale *Obrazy Warmii*, będących syntetycznymi, tematycznymi omówieniami dziejów regionu od prehistorii do współczesności. Dla przykładu wspomnę o kilku tekstach: *Zanim Warmia stała się Warmią* – opisującym pradzieje tej ziemi; *Dominium księząt Kościoła* – o kształtowaniu się autonomicznego biskupstwa warmińskiego; *W cieniu swastyki* – o czasach nazistowskiej dyktatury w Niemczech w odniesieniu do opisywanego regionu; *Warmia w czasach PRL-u*.

Oprócz tekstów syntetycznych, w dziale tym można znaleźć również krótkie teksty problemowe. Opisują one wybrane zagadnienia, jak np. kwestie językowe, tu esej pt. *W obronie ojczystej mowy*, w którym scharakteryzowana została aktywność polskojęzycznych Warmiaków, rozpoczęta po tzw. objawieniach gietrzwałdzkich w (czerwiec–wrzesień 1877 r.), nakierowana na zniesienie ustawy z 1873 r. wprowadzającej język niemiecki do szkół wszystkich szczebli przy jednoczesnym rugowaniu dialektu warmińskiego. W artykułach *Przebudzenie* i *U podstaw konfliktu* znajduje się opis „przebudzenia narodowego”, jak się podkreśla „warmińskich Polaków”. Podobnie w tekście noszącym tytuł *Pionierzy*, pisanym z jednoznacznie polonocentrycznej perspektywy, w którym opisuje się „walkę o polskość” Warmiaków. Charakteryzowane tu postaci: Andrzej Samulowski, Franciszek Szczepański, Jan Liszewski, Jakub Mazuch konsekwentnie nazywa się „polskimi patriotami”. Inne ciekawe teksty podane w publicystycznej formie dotyczą m.in. plebiscytu z 1920 r., Kulturkampf, rządów nazistów, „Gazety Olsztyńskiej” sprzed 1939 r., losów polskich szkół na Warmii. Rzetelnie, już bez nadmiernego polonocentryzmu, pokazane są losy autochtonicznych Warmiaków po 1945 r., ich traktowanie przez nowe władze, rozczarowanie nową Polską i masowa migracja do Niemiec (tekst zatytułowany *Exodus*).

Poza wspomnianym działem, zawierającym kilkadziesiąt tekstów, portal „Domu Warmińskiego” odsyła zainteresowanych historią regionu do prowadzonego przez siebie działu *Czytelnia*, w którym prezentuje teksty dotyczące Warmii drukowane w różnych książkach i czasopismach, w tym opisujące historię regionu. Za przykład niech posłuży tekst *Forma rządu biskupstwa warmińskiego*, fragment książki o historii Warmii autorstwa Karola Emila Sieniawskiego z 1878 r.⁹⁴ bądź opisujący historię pomnika bitwy pod Tennenbergiem tekst Bogumiła Kuźniewskiego z czasopisma „ALBO”. Łącznie zgromadzono kilkanaście obszernych fragmentów książek i artykułów z różnych źródeł. Wraz z prezentowaną wcześniej autorską publicystyką historyczną stowarzyszenie wykonało olbrzymią pracę, chcąc zrealizować założony przez siebie cel. Historię regionu popularyzują również prezentowane za „Warmią i Mazurami” artykuły popularnonaukowe; łącznie jest ich kilkanaście, a wśród nich np. tekst Stanisława Achremczyka charakteryzujący postać biskupa warmińskiego Ignacego Krasickiego, a także artykuł autorstwa Krystyny Stasiewicz opisujący relacje finansowe między biskupem warmińskim a królem polskim. Można zasadnie stwierdzić, że zasoby portalu stowarzyszenia stanowią poważne źródło popularnej, ale ambitnej wiedzy o przeszłości Warmii.

Stowarzyszenie popularyzuje dzieje Warmii, gromadząc i prezentując na swoim portalu źródłowe materiały historyczne. W zakładce *Źródła historyczne*⁹⁵ znajduje się bogaty zbiór materiałów źródłowych: zdjęć, map, dokumentów, listów, aktów lokacyjnych miast. Ten imponujący zakresowo materiał może służyć nie tylko popularyzowaniu przeszłości Warmii, ale także ukazaniu bogatej i ciekawej przeszłości regionu, wskazując w ten sposób na jego wyjątkowość i swoistą odrębność. Zbiór ów zakorzenia regionalistyczną filozofię „Domu Warmińskiego” w przeszłości, wywołując wrażenie ciągłości istnienia Warmii. Jak wspominałem, zbiór jest bogaty, tak więc przedstawię tylko kilka wybranych przykładów. W dziale tym zapoznać się możemy z mapą *Prus pogańskich* z 1584 r. (*Des Preussenlandes Austeylung*) autorstwa Kaspara Hennebergera. Mapa była dodatkiem do publikacji tegoż autora noszącej tytuł *Kurtze und wahrhaftige Beschreibung des Landes zu Preussen*. Dzieło to, będące najstarszym dokumentem kartograficznym, ukazuje rozmieszczenie pruskich plemion sprzed podboju krzyżackiego. Innym przykładem może być opublikowana w Oliwie w 1681 r. książka zatytułowana *Series episcoporum Varmiensem*. Znaleźć w niej można mapę Warmii wpisaną w postać baranka. Jak podają autorzy, nawiązano w ten sposób zarówno do her-

⁹⁴ Zob. K. E. Sieniawski, *Biskupstwo warmińskie jego założenie i rozwój na ziemi pruskiej*, Poznań 1878.

⁹⁵ <http://www.domwarminski.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=3&Itemid=104>, dostęp: 18.05.2012.

bu Warmii, jak i do herbu biskupa Michała Radziejowskiego, albowiem oba wykorzystują motyw baranka. Ciekawym przykładem jest mapa Warmii, którą sporządził w 1755 r. dla biskupa warmińskiego Adama Stanisława Grabowskiego elbląski matematyk Jan Fryderyk Endersch. Co warto podkreślić, reprinty tej mapy stanowią jedno z popularniejszych przedstawień graficznych historycznej Warmii, dodatkowo są ciekawą pamiątką, którą sprzedaje się w muzeach i sklepach z regionaliami.

Oprócz map i ich charakterystyk w zbiorze można znaleźć liczne dokumenty dotyczące Warmii. Podam przykłady kilku z nich. Prezentowana jest tu (za ks. Alojzym Szorcem) druga wersja przywileju chełmińskiego z 1251 r., wystawionego przez mistrza krajowego Eberharda von Sayn, regulującego kwestię osadnictwa na Warmii i w całych Prusach⁹⁶. Zapoznać się można z wyborem dokumentów lokacyjnych sporządzonych dla wsi warmińskich, prezentowanych za dziełem *Monumenta Historiae Warmiensis*. Znaleźć tu można także akty lokacyjne miast, np. pochodzący z 31 października 1353 r. akt lokacyjny Olsztyna, a także datowany na 12 sierpnia 1308 r. dokument lokacyjny sporządzony dla Lidzbarka Warmińskiego. Zainteresowani historią tej ziemi mogą się zapoznać z prezentowanym (za Karolem Górskim) *Aktem inkorporacji ziem pruskich przez Królestwo Polskie* z 3 marca 1454 r., który skutkował wojną znaną jako trzynastoletnia. Tu również przeczytamy tekst II pokoju toruńskiego z 1466 r., na mocy którego Warmia stała się częścią Królestwa Polskiego, zachowując autonomię⁹⁷.

W prezentowanych zbiorach znajdują się również listy Mikołaja Kopernika, np. do króla polskiego Zygmunta I, biskupa warmińskiego, poety i dyplomaty Jana Dantyszka, do księcia Albrechta Hohenzollerna ostatniego mistrza zakonu krzyżackiego, a po sekularyzacji Zakonu w 1525 r. księcia pruskiego, wuja Kopernika biskupa Łukasza Wätzenrode, a także do miłośnika astronomii kanonika krakowskiego Barnarda Wapowskiego. W kontekście poruszanej tu tematyki postać Mikołaja Kopernika jest ważna, albowiem regionaliści z Warmii starają się uczynić z niego jedną z ikon regionu. Ciekawe jest również to, że pomimo polonocentrycznej perspektywy, jaka cechuje historyczną publicystykę „Domu Warmińskiego”, wśród zamieszczonych dokumentów odnaleźć można *Kronikę mistrzów pruskich* z 1582 r. autorstwa XVI-wiecznego pisarza, protestanckiego konwertyty (były dominikanin) Marcina Muriniusa. Znajdują się tu opisy życia, wraz z prezentowanymi herbami wielkich mistrzów krzyżackich, w tym wszystkich związanych z Prusami – od Hermanna von Salzy (1210–1239) do Albrech-

---

⁹⁶ Zob. A. Szorc, *Dominium warmińskie 1243–1772. Przywilej i prawo chełmińskie na tle ustroju Warmii*, Olsztyn 1990.

⁹⁷ Zob. K. Górski, *Związek Pruski i poddanie się Prus Polsce*, Poznań 1949.

ta von Hohenzollerna (1511–1525), łącznie trzydzieści pięć życiorysów. Ostatnim przykładem źródeł historycznych, które tu przywołam, jest *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* (t. 1–15 z 1880–1902), wydany przez Filipa Sulimierskiego, Bronisława Chlebowskiego i Władysława Walewskiego. Za słownikiem, dzięki prezentacji sporządzonej wysiłkiem „Domu Warmińskiego”, zapoznamy się z kilkudziesięcioma (71) charakterystykami warmińskich wsi, miast i miasteczek. Są tam np. opisy podolsztyńskich Giedajt, słynącego kalwarią leżącego nieopodal Dobrego Miasta, lokowanego w 1313 r. Głotowa, a także niewielkiego jeszcze pod koniec XIX w. Olsztyna. Opisy są krótkimi historiami miejscowości wraz z charakterystyką geograficzną, często gospodarczą, nierzadko zawierają też próby charakterystyki stosunków etnicznych panujących wówczas w warmińskich wsiach i miastach.

5.2. Popularyzacja warmińskiej kultury ludowej

W realizacji głównego celu stowarzyszenia, jakim jest konwertowanie zasobów regionalnego dziedzictwa kulturowego na zasoby ekonomiczne, ma pomóc rewitalizacja i popularyzacja warmińskiej kultury ludowej. Przykładem tego jest dziesięć wykładów tematycznie związanych z kulturą ludową Warmii (oraz Mazur), które wygłosiła w Domu „Gazety Olsztyńskiej” Elżbieta Kaczmarek, kierująca działem etnograficznym w Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie. Dzięki lekturze transkrypcji wykładów prezentowanych przez stowarzyszenie czytelnik zostaje wprowadzony w ludową demonologię, jak w wykładzie *O diabłach*, w ludową medycynę – *Rośliny czarodziejskie i lecznicze*. Przedstawione zostało także tradycyjne rolnictwo z charakterystycznymi dla Warmii technikami gospodarowania i związanymi z tym zwyczajami. Za przykład tego ostatniego niech służy wykład *Żniwa i dożynki*, z którego dowiadujemy się, jakie rytuały związane z końcem żniw obowiązywały na Warmii. Etnografka pisze: „Ostatni snop zwyczajowo wiązał właściciel pola. Istniał także zwyczaj pozostawiania na polu rosnącej garści zboża. Mówiono, że zostawia się ją dla myszy, żeby nie niszczyły zboża w stodole. Mówiono też: Bierzta myszki knozie, a nie liźta do gospodarza w zboże. Ta garść zboża, zwana pępkim lub kurką, zostawiana była dla bóstwa opiekuńczego pól Kurkasa, który wedle miejscowych wierzeń zamieszkiwał w zbożu, a w czasie żniw cofał się wraz z malejącym łanem. Zboże na polu zostawiano dla niego na zimowe mieszkanie, aby nie odszedł i cofnął swojej opieki”⁹⁸.

---

⁹⁸ E. Kaczmarek, *Żniwa i dożynki*, w: eadem, *Kultura ludowa Warmii*, <http://www.domwarminski.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=691:elzbieta-kaczmarek-zniwa-i-dozynki&catid=90&Itemid=221>, dostęp: 1.VI.2012.

Stowarzyszenie prezentuje również tematyczne eseje autorstwa Joanny Panek zebrane i prezentowane pod zbiorczym tytułem *Kultura społeczna i duchowa Warmii*; łącznie jest to kilkanaście prac. Teksty opisują zwyczaje i rytuały związane z kulturą Warmii, np. ludowe wierzenia i opowieści, których bohaterem jest warmiński kłobuk oraz cała plejada przedstawicieli warmińskiej demonologii. Prezentowane są tu również zwyczaje i obyczaje związane ze świętami chrześcijańskimi obchodzonymi na Warmii. W jednym z tekstów czytamy, co i w jakim celu robili Warmiacy w czasie jednego z najważniejszych katolickich świąt. Oto fragment tego eseju: „Dla zapewnienia dobrobytu i urodzaju na polach w okresie świąt Bożego Narodzenia i Nowego R. jedzono specjalne potrawy, jak groch, czy *breję* w Noc Sylwestrową, zwaną na tych terenach *zilija do Nowego R.* Podczas tego wieczoru zabezpieczano zwierzęta na gospodarstwie, piekąc figurki zwierząt gospodarskich ze specjalnego ciasta, zwane *nowolatkami*. Bardzo ciekawym zjawiskiem był przemarsz maszkar zwierzęcych – przebierańców. Podczas Bożego Narodzenia był to zespół z *szelmem*, czyli siwym koniem, na Nowy Rok tzw. *rogale*, w skład którego wchodziły bocian, koza oraz niedźwiedź”⁹⁹. Autorka opisuje też święta wielkanocne oraz inne, które były wpisane w liturgiczno-agrarny kalendarz warmiński. Charakteryzowały się bogatą, swoiście regionalną aparaturą mityczną i rytualną. Popularyzacji kultury służą też zbierane w ramach działalności stowarzyszenia wierzenia ludowe zawarte w bajkach i legendach. Za przykład niech posłuży legenda przedrukowana z „Warmii i Mazury”, spisana przez Irenę Kwinto, w której występuje popularna w wierzeniach warmińskich czarna kura, która karze rybaka Marcina za chciwość.

W publicystyce etnograficznej (raczej w jej wersji popularnej, a nie naukowej) kładzie się nacisk na zbieranie, ochronę i popularyzację tych elementów ludowej kultury warmińskiej, które wiążą się z dialektem warmińskim. W tekście pt. *Łuczywa sia mózić po warmijsku* autor Szymon Drej podaje ciekawą charakterystykę dialektu warmińskiego. Znajduje się tu zarówno jego uproszczony opis językoznawczy, jak i historia znikania języka z przestrzeni publicznej w XIX i pierwszej połowie XX w. oraz spychania dialektu do roli języka domowego i wypieranie go przez język niemiecki. Drej pokazuje splatający się wymiar językowy i parafilozoficzny ludowej kultury warmińskiej w tekście prezentującym przysłowia, mądrości i aforyzmy warmińskie (*Warmińskie przysłowia*). Tego samego dotyczy esej Joanny Panek noszący tytuł *Przysłowia i powiedzenia warmińskie*, w którym autorka przedstawia zbiór kilkudziesięciu przysłów związanych m.in. z pogodą, z poradami gospodarczymi i życiowymi.

---

⁹⁹ J. Panek, *Kultura społeczna i duchowa Warmii*, <http://www.domwarminski.pl/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=105&Itemid=257>, dostęp: 4.07.2012.

Popularyzacji warmińskiej kultury ludowej służą również pokazywane przez „Dom Warmiński” zasoby materialne tej kultury, jak choćby opisywana tradycyjna architektura wsi regionu. Dobrym przykładem działań popularyzatorskich jest również wirtualna wystawa regionalnej ludowej sztuki użytkowej. Prezentowane są tu np. charakterystyczne dla Warmii drewniane, różnokolorowe, zdobione motywami zwierzęcymi i kwiatowymi skrzynie posagowe oraz tradycyjne meble warmińskie. W tym kontekście warto wspomnieć również o opisach i fotografiach warmińskich strojów ludowych (*Strój polskich Warmiaków, Strój warmińskich kobiet i Strój warmińskich mężczyzn*). Działający w stowarzyszeniu podkreślają, że ich aktywność nakierowana jest na ochronę i propagowanie ludowej kultury warmińskiej, tak by zachować jej unikalność i chronić to, co jest częścią ideacyjnego i materialnego markera regionalnego współczesnej Warmii. Jednakże nie jest to cel sam w sobie. Działania rewitalizacyjne mają charakter neoregionalistyczny, oto odtworzone i spopularyzowane regionalne dziedzictwo kultury ludowej ma się stać katalizatorem regionalnych procesów gospodarczych. W jednej z deklaracji czytamy, że chroniąc i popularyzując warmińską ludowość, chce się „wspierać rynek tzw. produktów lokalnych wzbogacających ofertę turystyczną regionu i dających możliwość zarobkowania”¹⁰⁰.

5.3. Warmińskie dziedzictwo architektoniczne

Realizacji celu stowarzyszenia mają służyć gromadzone i przedstawiane na portalu internetowym zasoby dziedzictwa w postaci charakteryzowanych elementów krajobrazu architektonicznego. Zbiory mają charakter otwarty i stale są rozbudowywane. Są to prezentacje fotografii obiektów i ich krótkie charakterystyki. W dziale *Zabytki techniki i przemysłu* znajduje się opis kilkudziesięciu obiektów z całej Warmii. Można tu znaleźć np. fotografię zabytkowej wieży ciśnień z Biskupca, zbudowanej w stylu neogotyckim w latach 1912–1913. Prezentowane są fotografie murowano-drewnianego młyna z XV w. w Pajtunach gm. Purda, czy też ceglanego młyna „holenderskiego” w Bęsi. Za ostatni przykład niech służy charakterystyka skansenu w Olsztynku. W dziale *Architektura mieszkalna* prezentowane są również inne zasoby kultury materialnej. Opisy zabytkowych domów i kamienic, krótka charakterystyka, do której z reguły dołączone są fotografie obiektów, katalogują ten typ regionalnego dziedzictwa kulturowego. „Są to – jak piszą działający w „Domu Warmińskim” – nieliczne, niestety, obiekty późnobarokowe, w większej ilości natomiast neoklasycystyczne, secesyj-

¹⁰⁰ Zob. <http://www.domwarminski.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=65&Itemid=147>, dostęp: 04.07.2012.

ne, eklektyczne i in. Warmińskie zabytki architektury mieszkalnej świadczą niewątpliwie o bogatej w tradycje i style przeszłości ziemi warmińskiej, stanowią także dużą atrakcję turystyczną¹⁰¹. Za przykład niech służy budynek mieszkalny w Cerkiewniku, zbudowany na przełomie XIX i XX w. Jest to murowany dom parterowy z charakterystycznym gankiem, dwuspadowym dachem i zabudowanym poddaszem. Inny przykład to krótki opis zabytkowych domów i kamieniczek ze Stawigudy i Dobrego Miasta, np. neoklasyczna parterowa willa, usytuowana przy ul. Łużyckiej 2, wzniesiona w 1873 r., murowana, otynkowana, z zabudowanym poddaszem, sytuowana kalenicowo, dwutraktowa.

Jako swego rodzaju materialny zasób kulturowy, możliwy do wykorzystania w procesach generowania rozwoju gospodarczego Warmii poprzez wzmoczenie ruchu turystycznego, traktowana jest architektura sakralna. Niemniej jednak, jak się podkreśla w opisywanym tu stowarzyszeniu, jej istnienie stanowi ważny element kształtowania się współczesnej tożsamości warmińskiej, dodatkowo to istotny regionalny marker. Marian Juszczyński pisze: „Czerwień gotyckiej cegły, kamienie polne i głązy fundamentów kościołów i zamków, wtopione w morenowe wzgórza i zieleń, są niezbywalnym i naturalnym krajobrazem dziedzictwa kultury Warmii. Kościoły Warmii są także utrwalonymi od wieków znakami jej przestrzeni duchowej. Odnajdując tożsamość Warmii i zbiorową pamięć pokoleń jej mieszkańców, zawsze dotkniemy katolicyzmu jako symbolu historycznej i religijnej, duchowej odrębności tego kraju i ludzi¹⁰². W zbiorze *Kościół Warmii* znajdują się liczne prezentacje sakralnych obiektów zlokalizowanych na ziemi warmińskiej. Jest tu reprezentowana niemal każda z warmińskich gmin. Jednym z przykładów może być charakterystyka kościołów gminy Dywity, np. kościół pw. św. Katarzyny, neogotycki obiekt wzniesiony w latach 1894–1896. Za kolejny przykład niech służy prezentacja kościoła pw. św. Jakuba w Kwiecewie gm. Świątki, który został wzniesiony w latach 1692–1699. Prezentowane są również (dział *Pałace i dworki*) zabytkowe dworki rozsiane po całej Warmii.

Przyjmuje się, że niezwykle ważnym przestrzennym regionalnym znakiem Warmii, mającym charakter małej architektury sakralnej, są kapliczki. Jak się podkreśla w tekstach prezentowanych przez „Dom Warmiński”, „stanowią one jeden z najbardziej charakterystycznych elementów krajobrazu kulturowego Warmii¹⁰³. Dostrzegając jego wartość kulturową, zauważa się również

---

¹⁰¹ Zob. <http://www.domwarminski.pl/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=24&Itemid=123>, dostęp: 22.05.2012.

¹⁰² Zob. <http://www.domwarminski.pl/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=22&Itemid=121>, dostęp: 22.05.2012.

¹⁰³ Zob. <http://www.domwarminski.pl/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=26&Itemid=124>, dostęp: 21.05.2012.

konieczność ochrony tego typu dziedzictwa, albowiem „ten potencjał kulturowy ulega szybkiej degradacji. Pozostawione same sobie, kapliczki przydrożne wkrótce mogą zniknąć z krajobrazu Warmii”¹⁰⁴. Dostrzegając to, zainicjowano, a w 2003 r. zaczęto realizację, wspólnie ze Związkiem Byłych Mieszkańców Powiatu Olsztyńskiego w Niemczech, program *Ratujmy kapliczki warmińskie*. Kilka edycji programu skutkowało odrestaurowaniem kilkudziesięciu kapliczek znaczących kulturowo warmińską przestrzeń¹⁰⁵. Odrestaurowane kapliczki prezentowane są na portalu stowarzyszenia, np. kapliczka z końca XVIII w. znajdująca się przy ul. Kościuszki w Barczewie czy neogotycka kapliczka w Klebarku Wielkim w gminie Purda. Jak się podkreśla, ochrona i prezentacja warmińskich kapliczek umożliwi „zachowanie dziedzictwa kulturowego regionu oraz rozbudzanie świadomości regionalnej wśród dzisiejszych mieszkańców Warmii”¹⁰⁶. Popularyzowaniu znaczników kultury regionalnej, jakimi są kapliczki, poświęcono wydane z pomocą „Domu Warmińskiego” albumy autorstwa Stefana Stefanowicza¹⁰⁷, Mirosława Bojenki i Adama Brosha¹⁰⁸.

Dział noszący nazwę *Architektura drewniana* prezentuje zabytki zlokalizowane głównie na obszarach wiejskich Warmii. W przedmowie możemy wyczytać, że prezentowane obiekty pochodzą głównie „z XIX wieku, jednak ich styl architektoniczny jest dużo starszy, sięgający swymi korzeniami zapewne jeszcze XVI/XVII stulecia. Dają nam one wyobrażenie o charakterystycznym i oryginalnym wyglądzie dawnej warmińskiej wsi – ubogiej, ale czystej, schludnej i jakże pięknej w swej prostocie”¹⁰⁹. Również w tym dziale prezentowanych jest kilkadziesiąt obiektów z fotografiami i krótkimi charakterystykami. Dobrym tego przykładem jest architektura drewniana gminy Jonkowo, np. cztery domostwa ze wsi Stękiń, zbudowane z belek drewnianych na zrąb, ułożonych w tzw. ja-skółczy ogon, z dwuspadowym dachem pokrytym czerwoną dachówką.

Stowarzyszenie wraz z Katedrą Architektury Krajobrazu UWM w Olsztynie zrealizowało również program *Wieś warmińska – architektura i krajobraz*. Realizując ten program, dokonano inwentaryzacji krajobrazowo-architektonicznej około pięćdziesięciu wsi warmińskich. Inwentaryzacja, jak przekonują

¹⁰⁴ Ibidem.

¹⁰⁵ J. Poniedziałek, *Postmigracyjne tworzenie tożsamości regionalnej. Studium współczesnej warmińsko-mazurskości*, Toruń 2011, s. 370.

¹⁰⁶ Zob. <http://www.domwarmiński.pl/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=26&Itemid=124>, dostęp: 21.05.2012.

¹⁰⁷ S. Stefanowicz, *Kościóły, kaplice, kapliczki, krzyże przydrożne. Południowa Warmia. Okolice Jeziora Wulpińskiego. Wycieczki rowerowe 1997–2003*, Lidzbark Warmiński 2005.

¹⁰⁸ M. Bojenko, A. Brosh, *Warmińskie kapliczki*, Lidzbark Warmiński 2012.

¹⁰⁹ Zob. <http://www.domwarmiński.pl/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=25&Itemid=137>, dostęp: 23.05.2012.

Teresa i Mirosław Łagunowie, ma być pomocna w rewitalizacji dziedzictwa architektonicznego i krajobrazowego Warmii, które to, jak podkreślają, jest niedocenianym, a cennym zasobem rozwoju regionu przez turystykę¹¹⁰. Na portalu stowarzyszenia prezentowane są zinventaryzowane wsie, krótkie opisy z przedstawionymi graficznie matrycami miejscowości, wzornikami architektonicznymi oraz opisem ścieżki wrażeń. Charakteryzowane są walory przyrodnicze i kulturowe wsi, ich historia, układy zabudowań, typy budynków. Opisane są np. wieś Czerwotka w gminie Biskupiec, Sząbruk w gminie Gietrzwałd oraz Ruś w gminie Stawiguda.

5.4. Neoregionalistyczny dyskurs „Domu Warmińskiego”

We fragmencie prezentującym definicje i typy regionalizmu stwierdziłem, że przejawia się on w co najmniej czterech wymiarach. Budowany na tożsamości regionalnej (bądź indukuje ją „z góry”), konkretyzowany jest w regionalnej ideologii, w jej mitach i formułowanych postulatach, co często znajduje odzwierciedlenie w dyskursie publicznym współkształtowanym przez regionalistów. Ostatnim z przejawów jest regionalistyczne praxis, czyli przekładanie postulatów na działania, które mają prowadzić do realizacji celów stawianych sobie przez regionalistów. Wymiar tożsamości regionalnej, a raczej tego, w jaki sposób ją widzą i chcą profilować działający w stowarzyszeniu, opisałem nieco wcześniej, podobnie jak regionalistyczną ideologię wraz z celami i postulatami formułowanymi w stowarzyszeniu. Chciałbym teraz poświęcić słów kilka próbom kształtowania dyskursu regionalistycznego przez charakteryzowane tu stowarzyszenie.

Nie miejsce tu na rozpisywanie się, czym faktycznie jest dyskurs publiczny. Rozumiem go tak, jak opisuje go Teun A. van Dijk, jest to mianowicie wszelkiego rodzaju wypowiedź symboliczna (np. słowna, graficzna, materialna), która jest zrozumiała w pewnym społecznym i kulturowym kontekście wraz z nośnikami, jakie służą dyskursowi do swej własnej reprodukcji (np. rozmowa, gazeta, film, książka, pomniki itp.). W dyskursie znajdują się treści legitymizowane przez dany kontekst jako obiektywne, obowiązujące, prawdziwe bądź też takie, które odsyłają ludzi zatopionych w dyskursie do zjawisk waloryzowanych przez kontekst jednoznacznie negatywnie. Zasadne wydaje się również twierdzenie, że współczesne postrzeganie świata w dużej mierze zapośredniczone jest dyskursywnie (np. poprzez mass media), to z kolei sprawia, że to, co w dyskursie funkcjonuje jako prawdziwe i ważne, zaczyna być postrzegane i reprodukowane w rzeczy-

---

¹¹⁰ M. Łaguna, M. T. Łaguna, *Systemowe społeczno-gospodarcze uwarunkowania tożsamości Warmii, w: Tożsamość ziemi warmińskiej*, s. 99.

wistości¹¹¹. Stąd też istotna jest analiza form i treści, jakimi posługują się regionaliści, chcąc współkształtować dyskurs publiczny w tym jego fragmencie, który odnosi się do kwestii regionalnej. Są to przede wszystkim próby narzucenia pozytywnych interpretacji istniejących faktycznie bądź postulatywnie odrębności regionalnych (kulturowych, politycznych, ekonomicznych) oraz ich rzeczywistego bądź rzekomego wpływu na życie ludzi tworzących jakąś regionalną zbiorowość.

Wiele o dyskursywnych próbach budowania warmińskiej odrębności regionalnej pisałem wcześniej przy okazji omawiania budowanego przez „Dom Warmiński” profilu tożsamościowego współczesnych mieszkańców regionu oraz konstruowanej w historycznej i etnograficznej publicystyce stowarzyszenia historii tej ziemi. Publicystyka ta ma na celu urealnianie istnienia regionu warmińskiego w sensie społecznym i kulturowym. Innymi słowy próbuje się stworzyć wrażenie istnienia specyfiki regionalnej poprzez budowanie obrazu współczesnych mieszkańców regionu jako depozytariuszy dziedzictwa historycznego i kulturowego Warmii. W publicystyce przeprowadza się operację jednoznacznie pozytywnej waloryzacji złotego okresu historii Warmii, czasu funkcjonowania autonomicznego biskupstwa warmińskiego w ramach I Rzeczypospolitej. Używając zworników dyskursu w postaci sformułowań, takich jak: „złoty okres”, „rozwój”, „mądrość biskupów warmińskich”, „regionalna odrębność”, „regionalna kultura” itp., dokonuje się semantycznej operacji budowania pozytywnego obrazu przeszłości regionu, konstruuje się mit regionalny, który ma się stać pozytywnym punktem odniesienia w budowaniu współczesnej tożsamości regionalnej. Ma się on również stać swoistym wzorcem rekonstruowania regionalnej swoistości Warmii w ramach narodowego państwa polskiego. Podobne zabiegi semantyczne stosuje się w odniesieniu do dyskursywnego budowania tożsamości regionalnej. Używa się sformułowań „starzy” i „nowi” Warmiacy, przy czym w odniesieniu do „starych” stosowana jest strategia binarnego przeciwstawiania „dobrych polskich Warmiaków” „niedobrym krzyżackim, pruskim Niemcom”. W odniesieniu do współczesnych mieszkańców regionu często używana jest kategoria „Warmiacy”, poprzedzana jednak przymiotnikiem „nowi”. Objęcie współczesnej zbiorowości regionalnej etnonimem nawiązującym do mitologizowanej przeszłości regionu oraz do etnoregionalnych mieszkańców dawnej Warmii legitymizuje istnienie zintegrowanej wspólnoty, która poprzez wieloletnie zamieszkiwanie i chęć odkrycia na nowo dziedzictwa regionalnej kultury

---

¹¹¹ T. A. van Dijk, *Badania nad dyskursem*, w: *Współczesne teorie socjologiczne*, pod red. A. Jasińskiej-Kani, L. M. Nijakowskiego, J. Szackiego, M. Ziółkowskiego, przeł. z ang. G. Grochowski, Warszawa 2006, ss. 1042–1045.

oraz swoisty „tożsamościowy głód” nabyła moralne prawo do czucia się gospodarzami tej ziemi. W prezentowanych treściach współczesna Warmia przeciwstawiana jest Mazurom, które rzekomo uboższe kulturowo i historycznie ogniskują całą uwagę Polski tym fragmentem kraju, dodatkowo odciągają od Warmii turystów. Opozycja warmińskość – mazurskość, choć nie jest jednoznacznie antagonistyczna, pojawia się jako przeciwstawność, w której warmińskość zawsze rysowana jest w dużo jaśniejszych barwach.

Jeżeli chodzi o nośniki upowszechniania regionalistycznych treści dyskursywnych, to należy podkreślić, że „Dom Warmiński” nie prowadzi własnego czasopisma ani wydawnictwa. Publikowane, dość skromnie zresztą, książki i albumy nie stanowią imponującego dorobku. We współpracy z Wyższą Szkołą Zawodową Wszechnica Warmińska z Lidzbarka Warmińskiego wydano cztery monografie poświęcone tożsamości regionalnej, dziedzictwu kulturowemu w wymiarze przestrzennym i architektonicznym oraz regionalistycznej działalności samego stowarzyszenia. Są to: *Tożsamość ziemi warmińskiej* (2005); *Tożsamość współczesnej Warmii* (2006); *Dom Warmiński jako markowy produkt rynkowy* (2007) i *Warmińskie drogi krajobrazowe* (2008)¹¹². Inne publikacje to m.in. albumy prezentujące małą architekturę sakralną, warmińskie kapliczki: *Kościół, kaplice, kapliczki, krzyże przydrożne. Południowa Warmia. Okolice Jeziora Wulpińskiego. Wycieczki rowerowe 1997–2003*¹¹³; *Warmińskie kapliczki* oraz kilka pomniejszych publikacji¹¹⁴.

Mimo niezbyt imponującego zbioru własnych publikacji czasopiśmienniczych i książkowych, stowarzyszenie wykonało imponującą pracę, jeżeli chodzi o zbieranie i publikowanie na swoim portalu przedruków tekstów, które tematycznie nawiązują do profilu działalności, idei i celów „Domu Warmińskiego”. Przykładowo prezentuje się wydawane na początku XXI w. (tylko przez rok) czasopismo „Warmia i Mazury. Kultura–Społeczeństwo–Region”, w dziewięciu numerach zamieszczono dwadzieścia artykułów poświęconych sprawom regionu, jego historii, kultury, gospodarki i polityki. Na uwagę zasługuje dział *Czytelnia* portalu stowarzyszenia, gdzie zgromadzono dalszych trzydzieści tekstów tematycznie związanych z Warmią. Są to przedruki z gazet współczesnych i dawnych, jak pisana w dialekcie warmińskim przez Seweryna Pieniężnego, opublikowana 1 stycznia 1925 r. w „Gazecie Olsztyńskiej” gawęda z cyklu *Kuba*

---

¹¹² *Tożsamość ziemi warmińskiej*, pod red. M. Dziugiel-Łaguny, M. Łaguny, Lidzbark Warmiński 2005; *Tożsamość współczesnej Warmii*, pod red. M. Dziugiel-Łaguny, M. Łaguny, Lidzbark Warmiński 2006; „*Dom Warmiński*” jako markowy produkt rynkowy, pod red. M. Dziugiel-Łaguny, M. Łaguny, Lidzbark Warmiński 2007; *Warmińskie drogi krajobrazowe*, pod red. M. Dziugiel-Łaguny, M. Łaguny, Lidzbark Warmiński 2008.

¹¹³ S. Stefanowicz, op. cit.

¹¹⁴ M. Bojenko, A. Brosh, op. cit.

spod *Wartemborka gada*. Publikuje się tam również teksty pisane specjalnie dla „Domu Warmińskiego” lub odczyty i wykłady wygłoszone w innych miejscach, np. wykład regionalisty Jana Chłosty zatytułowany *Niezwykłość Warmii w kulturze polskiej*. Zamieszcza się, za zgodą autorów, prace naukowe, których przedmiotem jest problematyka regionalna. Za przykład niech posłuży esej Marii Korybut-Marciniak poświęcony rzeźbie sakralnej na Warmii pt. *Madonny w warmińskiej rzeźbie ludowej*. Razem z tekstami pisanymi przez działających w ramach stowarzyszenia, publikowanymi na portalu, daje to imponując zbiór kilkuset tekstów dostępnych współczesnemu odbiorcy, poświęconych problematyce warmińskiej.

Treści tożsamościowe upowszechnia się na konferencjach naukowych i popularnonaukowych organizowanych i współorganizowanych przez stowarzyszenie. Wspomniane wcześniej monografie to pokłosie takich konferencji. W ramach projektów realizowanych przez stowarzyszenie ze środków funduszy pomocowych Unii Europejskiej również organizuje się takie konferencje, np. w projekcie *Dom Warmiński – integracja różnych narodowości na terenie Warmii*. Za przykład niech służy konferencja popularnonaukowa „Krańce Europy”, która dotyczyła historii, wielokulturowości i tożsamości współczesnej Warmii (Braniewo–Frombork 21–22 października 2007). Zrealizowana została wspólnie z Fundacją im. Mikołaja Kopernika (przy współpracy z Muzeum Mikołaja Kopernika oraz Miejską Biblioteką Publiczną w Braniewie).

Pomimo tej relatywnie bogatej działalności, stowarzyszenie ma nikły wpływ na regionalne mass media. Zasadne wydaje się stwierdzenie, że kształtując własną wersję regionalistycznego dyskursu, stowarzyszenie nie wychodzi poza krąg sympatyków i twórców „Domu Warmińskiego”. Brak bowiem, poza niewielkimi i sporadycznymi wzmiankami o podejmowanych przedsięwzięciach, obecności stowarzyszenia wraz z prezentowaną przezeń neoregionalistyczną poetyką w regionalnym dyskursie publicznym. Głównym źródłem i narzędziem upowszechniania warmińskiego neoregionalizmu jest portal internetowy <www.dom.warmiński.pl>. Tam zamieszczane są swego rodzaju manifesty ideowe oraz charakteryzowana wcześniej publicystyka historyczna i etnograficzna. Konstrukcja portalu składa się z dwóch zasadniczych grup problematyk. Z jednej strony prezentuje treści neoregionalistyczne przyobleczone w szaty tekstów popularnonaukowych z zakresu historii i etnografii regionu (np. działy: *Region Warmia; Dziedzictwo kultury i przyrody; Kultura ludowa Warmii; Kultura duchowa i społeczna Warmii*). Drugi typ prezentowanych treści promuje turystykę tę krajobrazową i tę kulturowo-historyczną (np. działy: *Turystyka aktywna; Mapy turystyczne*). Prezentowana jest tu oferta miast i gmin warmińskich, np. w dziale *Mapy turystyczne*

prezentowane są szlaki turystyczne, m.in. konne szlaki w powiecie olsztyńskim, szlak muzeów i kapliczek w tym powiecie. Portal nie jest zbyt nowoczesny, ale przejrzysty i bogaty w treści historyczno-etnograficzne oraz związane z praktycznym wykorzystaniem tych zasobów w procesach kreowania wzrostu warmińskiej gospodarki (np. bogata oferta turystyki historycznej i kulturowej).

5.5. Neoregionalistyczne praxis „Domu Warmińskiego”

Nie miejsce tu na prezentowanie wszelkich działań podejmowanych przez stowarzyszenie, jednakże wydaje się, że zasadne jest przedstawienie tych, które zobrazowałyby neoregionalistyczny charakter „Domu Warmińskiego”. Działania te mają w praktyce realizować cel stowarzyszenia, jakim jest konwertowanie zasobów regionalnego dziedzictwa kulturowego (wcześniej opisałem, jak rekonstruują je działający w stowarzyszeniu, jak przedstawia się je w swoistym neoregionalistycznym dyskursie) na zasoby przydatne w procesie generowania rozwoju regionalnego. Oczywiście przedstawiane wcześniej aktywności (np. publicystyka historyczna i etnograficzna, zbieranie i prezentacja regionalistów itp.) to również działania mieszczące się w tym, co nazywane jest regionalizmem. Do neoregionalistycznych praktyk zaliczyć można również prezentowanie oferty turystyki historycznej i kulturowej na Warmii. Poniżej przedstawię kilka wybranych działań, które potwierdzają neoregionalistyczny charakter stowarzyszenia.

O paru podjętych działaniach już wspominałem, były to np. akcje rewitalizacji warmińskich kapliczek, badanie i katalogowanie zasobów przyrodniczych i architektonicznych warmińskich wsi. Działania praktyczne „Domu Warmińskiego” można podzielić na mniejsze i duże przedsięwzięcia. W przypadku małych przedsięwzięć na uwagę zasługuje program *Przyjaciel Warmii*, który ma służyć – jak piszą jego twórcy – „popularyzacji regionalnej tożsamości i krajozbrazu kulturowego Warmii oraz honorowaniu osób i działań podnoszących atrakcyjność turystyczną regionu, tytuł »Przyjaciel Warmii« nadawany jest osobom bądź instytucjom, które swą działalnością wnoszą wkład w rozwój Warmii i poprzez swoje dokonania przyczyniają się do rozwoju regionalnej gospodarki turystycznej”¹¹⁵. Dotychczas uhonorowano nagrodą kilkanaście osób, w tym pisarza i historyka Władysława Ogrodzińskiego – współtwórcę olsztyńskiego środowiska historycznego, pisarskiego i regionalistycznego, pisarza regionalistę Edwarda Cyfusa – popularyzatora dialektu i kultury warmińskiej. Uhonorowano również niemieckich samorządowców współpracujących z sa-

---

¹¹⁵ Zob. <http://www.domwarminski.pl/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=20&Itemid=151>, dostep: 1.06.2012.

morządami Warmii, popularyzujących region w Niemczech, np. starostę powiatu Emsland Hermanna Bröringa za wieloletnią współpracę z samorządami regionu, Franza Josefa Sievers, byłego burmistrz Lichtenau, inicjatora wielu spotkań i wizyt partnerskich. Do działań mniejszego kalibru można zaliczyć próbę utworzenia w wyremontowanym budynku zabytkowej szkoły w Brąsławdzie (będącego przykładem pruskiej architektury publicznej) muzeum regionalistów wraz ze zbiorami związanymi z poetką regionalną Marią Zientarą-Malewską. Muzeum ma pomieścić również galerię sztuki i rzemiosła Warmii, punkt informacji turystycznej oraz niewielką restaurację serwującą potrawy regionalne¹¹⁶.

Z dużych przedsięwzięć współrealizowanych przez „Dom Warmiński” należy wymienić kapitałochłonne przedsięwzięcia realizowane ze środków Unii Europejskiej w ramach *Regionalnego Programu Operacyjnego Warmia i Mazury na lata 2007–2013*. I tak w projekcie zatytułowanym *Dom Warmiński – śladami historycznej Warmii* zrealizowano kilkanaście wydarzeń plenerowych mających charakter festiwali historycznych. Była to m.in. rekonstrukcja oblężenia Fromborka z czasu wojny głodowej w 1414 r.; *Althing – Festiwal Wczesnośredniowieczny* w Braniewie; rekonstrukcja osady Warmów – pruskiego plemienia, od którego region wzięł nazwę. W Reszlu zainscenizowano spalenie „ostatniej czarownicy w Europie” Barbary Zdunk¹¹⁷. W innym projekcie: *Dom Warmiński – Integracja różnych narodowości na terenie Warmii* działania zostały nakierowane na eksponowanie i popularyzację zarówno historycznego dziedzictwa regionu, jak i jego współczesnej wielokulturowości. Miały temu służyć takie imprezy, jak *Kolędy Czterech Kultur* czy *Kulinarne Świąteczne Spotkania Warmińskie*, które odbyły się w Braniewie, oraz *Watra – Spotkania Pogranicza* zrealizowane w Głębocku. W ramach tego projektu zrealizowano również we Fromborku konferencję popularnonaukową *Krańce Europy*, na której prezentowano historię Warmii zarówno z perspektywy współczesnych mieszkańców regionu, jak i dawnych, niemieszkających już na Warmii, którzy przybyli na konferencję po to, by podzielić się z uczestnikami swoimi w tym zakresie refleksjami.

Na uwagę zasługuje również projekt realizowany z tego samego funduszu, noszący tytuł *Dom Warmiński – Turystyczne odkrywanie Warmii*, w ramach którego organizowano konferencje naukowe, np. *Dni dziedzictwa Warmii VI*, która odbyła się w Lidzbarku Warmińskim, a została poświęcona możliwościom wykorzystania dziedzictwa kulturowego w budowaniu regionalnego sektora turystyki kulturowej. Inne imprezy propagujące kulturę i twórczość ludową to np.

¹¹⁶ W. Łaguna, A. Kaszczak, M. Juszczyński, op. cit., ss. 48–50.

¹¹⁷ B. Niemczewska, *Nie ma jak spalić czarownicę*, Znaki Czasu, 2011, nr 9, s. 3. Barbara Zdunk została oskarżona nie o czary, ale o podpalenie.

Muzyczne łosier – cykl wydarzeń muzycznych nawiązujących do tradycyjnych warmińskich pielgrzymek „z łosierą”, czyli ofiarą. Celem pielgrzymek były od XVII do połowy XX w. okoliczne sanktuaria; w ich trakcie śpiewano intonowane przez „przepowiadacza łosier” tradycyjne warmińskie pieśni pielgrzymkowe. Organizowano także *Targi Warmińskie*, podczas których prezentowano turystyczne atrakcje regionu, nawiązujące do propagowanych w działaniach stowarzyszenia zasobów dziedzictwa kulturowego regionu. Poza imprezami popularyzatorskimi „Dom Warmiński” realizuje również działania mające na celu uatrakcyjnienie turystyki na Warmii poprzez poprawę stanu i jakości infrastruktury turystycznej (np. w ramach programu *Kajakiem po Warmii – budowa infrastruktury turystycznej na szlaku Łyny* – budowa bazy turystycznej wzdłuż rzeki w oparciu o zasoby przyrodnicze i historyczne). W ramach podejmowanych działań stowarzyszenie zrealizowało kilkadziesiąt mniejszych lub większych przedsięwzięć, z których znakomita większość ma służyć rewitalizacji, ochronie i popularyzacji regionalnego dziedzictwa historycznego i kulturowego Warmii oraz przekonwertowaniu ich na zasoby rozwoju gospodarczego regionu, którego filarem ma być turystyka kulturowa. „Dom Warmiński” skupia swoje działania na rozwoju infrastruktury turystycznej, np. budowa magistrali kajakowej warmińskich rzek (Wadąg, Pisa Warmińska, Łyna), a także wypracowane w projekcie *Turystyczne szlaki tematyczne* takie szlaki, które popularyzują kulturę i historię regionu, np. *Architektura wsi warmińskiej, Warmińskie kapliczki i kościoły czy Grodziska pruskie*.

Podsumowanie

Stowarzyszenie „Dom Warmiński” to instytucja wpisująca się w działania coraz bardziej rozpowszechniającego się nurtu, zwanego neoregionalizmem. Zostało powołane przez lokalne władze samorządowe, powiaty i gminy leżące na terenie historycznej Warmii po to, by generować rozwój regionu poprzez zdynamizowanie sektora regionalnej turystyki kulturowej i historycznej. Realizując ten cel dąży się do odtworzenia i upowszechnienia regionalnego dziedzictwa kulturowego, które w wyniku zawirowań historycznych, skutkujących zerwaniem ciągłości kulturowej, w znacznym stopniu uległo zatarciu. W ramach podejmowanych działań popularyzuje się historię Warmii w taki sposób, by stała się swego rodzaju mitem założycielskim dla współczesnej zbiorowości zamieszkującej region i by tworzyła tożsamościowe jej spoiwo. W tym też celu w swojej publicystyce historycznej i etnograficznej buduje się profil etnokulturowy współczesnych mieszkańców regionu, określanych mianem „nowych Warmiaków”, którzy poprzez długie zamieszkiwanie w regionie oraz wrastanie

w dziedzictwo regionu w pewien sposób łączą się ze „starymi Warmiakami”, stając się autentycznymi depozytariuszami dziedzictwa Warmii. Inicjatywy stowarzyszenia, w pewnego rodzaju sprzężeniu zwrotnym inspirowane ową nowowarmińskością, poprzez podjęte działania wzmacniają ją i upowszechniają. Do tych działań należą wspomniana popularyzacja historii, kultury ludowej Warmii oraz jej dziedzictwa architektonicznego. Ów rewitalizowany i upowszechniany zasób kulturowy konwertowany jest w zasób ekonomiczny w postaci budowanej oferty turystyki kulturowej i historycznej.

Jak wspominałem, stowarzyszenie nie jest klasycznym ruchem regionalnym, to raczej korzystanie z pewnej strategii nowej ekonomii nieklasycznej, którą określa się mianem neoregionalizmu. Lokalne władze samorządowe, poszukując szans rozwojowych, zwracają się ku nieekonomicznym czynnikom rozwoju gospodarczego, jakim jest regionalne dziedzictwo kulturowe Warmii. Dodatkowo, w celu legitymizowania podjętych przez siebie działań, próbują indukować nową tożsamość regionalną mieszkańców Warmii w oparciu o rewitalizowane treści kulturowe. Z jednej strony wypełnia się dzięki temu pewnego rodzaju pustkę aksjologiczną w świadomości dużej części postmigracyjnej przecież społeczności Warmii, z drugiej wzmacnia się przedsiębrane działania poprzez tworzenie swoistych fundamentów tożsamościowych. Analizując działania stowarzyszenia, odnosi się nieodparte wrażenie, że początkowa dynamika podejmowanych inicjatyw nieco wyhamowała. Jednakże w kontekście poruszanej tu problematyki istotny jest fakt, że od co najmniej kilku lat funkcjonuje na Warmii neoregionalistyczna instytucja, która mniej lub bardziej udanie wprowadza w życie swoje idee i postulaty odbudowania regionalnego dziedzictwa kulturowego, stworzenia w oparciu o nie zrębu tożsamości regionalnej i wykorzystania tychże do generowania procesów rozwoju gospodarczego.

Jacek Poniedziałek, *Das historische und kulturelle Erbe des Ermlandes als Entwicklungsressource für die Region. Der Neoregionalismus des Vereins „Dom Warmiński“ [Ermländisches Haus]*

Zusammenfassung

Das Ziel dieses Artikels ist die Charakterisierung der Institution Dom Warmiński [Ermländisches Haus], deren Ideen, Ziele und durchgeführte Aktivitäten sie in der Neoregionalismus genannten Strömung gesellschaftlicher Phänomene situieren. Die von den lokalen Selbstverwaltungsbehörden im Ermland ins Leben gerufene und geleitete Organisation bemüht sich, das regionale Kulturerbe zu rekonstruieren und zu verbreiten, da es, wie behauptet wird, infolge historischer Bedingungen fast unkenntlich gemacht worden ist. Das rekonstruierte und verbreitete Kulturerbe des Ermlandes soll durch die Entwicklung des Tourismussektors eine Ressource und ein Impuls für die wirtschaftliche Entwicklung der Region werden. Das Ziel zusätzlich aufgenommener Aktivitäten ist es, im Bewusstsein der heutigen Einwohner der Region ein

Gefühl der regionalen Identität zu entwickeln, die durch das im Rahmen der aufgenommenen Tätigkeiten rekonstruierte kulturelle Erbe mitgestaltet werden solle.

Übersetzt von Christiane Schultheiss

Jacek Poniedziałek, *Historical and cultural heritage as a resource for the development of Warmia region. Neoregionalism of Association „Dom Warmiński”*

Summary

The purpose of this article is to characterize the institution „Dom Warmiński”, which ideas, goals, and actions taken situate it in the mainstream of social phenomena called neoregionalism. Organization founded and led by local governments of Warmia tries to recreate and disseminate the cultural heritage of the region, since it is claimed as a result of historical circumstances it was almost obliterated. The reconstructed and disseminated the cultural heritage of Warmia is to become a resource and impulse for economic development of the region through the development of the tourism sector. In addition, actions are intended to produce in the minds of modern people of the region a sense of regional identity, which would be played in the formation of the cultural heritage of the activities undertaken.

Translated by Jerzy Kielbik